

ערכת

"מעברים נורמטיביים במערכת החינוך"

נקודות מבט אוניברסליות וייחודיות לצורך יצירת תוכניות התערבות

הנחייה ועריכה: ד"ר אסנת בינשטוק

יוזמה: רוקסנה ניימן יועצת בכירה מחוז י-ם

**צוות חשיבה וכתובה: סמדר ארז, חגית חבר, ציונה מלר, לאה אלמליח,
עירית ויינברג, ליאורה סגל (יועצות בפקוח רוקסנה ניימן)**

תשס"ד, 2004

תוכן העניינים:

פתח דבר

מבוא - נקודת מבט אוניברסלית על המעבר ועל סוגי המעברים במערכת החינוך

נקודות רלוונטיות למעבר הנורמטיבי הנגזרות ממעבר שאינו נורמטיבי

ארבעת המעברים הנורמטיביים המרכזיים במערכת החינוך - התייחסות למעברים השונים

מנקודות מבט ייחודיות:

- תמונה אידיאלית של המעבר
- מאפיינים התפתחותיים
- תפקיד המבוגר המשמעותי
- מאפייני המסגרת החינוכית ביחס להתנהלות התלמיד
- המלצות וקווים מנחים לעבודת היועצת

מרכיבים בתהליך המיועד להכנת צוות חינוכי לקראת בניית תוכניות התערבות ייחודיות

עקרונות מנחים בבניית תוכניות התערבות בנושא "מעברים"

שיקולי דעת וקשיים צפויים בהעברת "תוכנית מעברים"

מקורות

נספחים:

נספח א' - תכנית מעבר מגן לכיתה א'

נספח ב' - פעילות לסיום י"ב

נספח ג' - מעורבות היועצת בשלשה שלבי מעבר

נספח ד' - סדנה לפיתוח דפוסי פרדה

נספח ה' - הצעה להבניית דפוסי פרדה

נספח ו' - שתי זוויות של התבוננות במעבר לכיתה א'

פתח דבר

הערכה נבנתה בתהליך של למידה ויצירת ידע ארגוני שעברה קבוצת יועצות במסגרת הנושא השנתי של "פיתוח מנהיגות", במהלכו נתגבשו רעיונות ליבה על מעברים בכלל ועל מעברים מרכזיים במערכת החינוך בפרט **תוך התמקדות באספקטים רגשיים-חברתיים**. ערכה זו הינה תוצר של תהליך כתיבה מקיף של תוכניות התערבות בנושא "מעברים נורמטיביים במערכת החינוך". נשמח לקבל הערות והארות וכן מקורות וחומרים אשר יוכלו לתרום להעשרת הערכה.

ברצוני להודות לחברות הקבוצה על נכונותן להיפגש שוב ושוב לתהליך בו נערכה חשיבה מושכלת על היבטים התפתחותיים שונים והיבטים מערכתיים, על תהליכי שינוי הנחוצים לשיפור המעבר וכן על תרומתן בישום ובדיקת הרעיונות שנתגבשו, בשטח. תודה מיוחדת לרוקסנה ניימן על היוזמה, הדחיפה, התמיכה וההשתתפות הפעילה בתהליך שעברה הקבוצה.

בברכה,

ד"ר אסנת בינשטוק

מבוא - נקודת מבט אוניברסלית על המעבר ועל סוגי המעברים במערכת החינוך

מבחינה אוניברסלית למעבר יש פוטנציאל להיות בו-זמנית מושך, מסקרן, מפתה, מחדש, נוטע תקווה לשינוי, אך הוא עלול גם להפוך לאירוע טראומטי, מאיים, מפחיד, המלווה בחוסר וודאות מהלא מוכר והתנתקות מן המוכר - ולכל אלו דרושים כושר הסתגלות, יכולת להתמודד עם שינוי, ואף כושר הישרדות (פויירשטיין).

שני צרכים מנוגדים קיימים לדבריו בקרב בני האדם: הצורך להתקיים, להיות כמו שהייתי בעבר, והצורך השני, להיות, כלומר להשתנות. אי שיווי משקל בין שני הצרכים והדרישה לשינוי קיצוני ואיבוד הזהות ואבדן המוכר עלולים להוביל לחרדה. החרדה מאפיינת את האדם של ימינו מאחר והשינויים המואצים מהווים מעברים חדים מאד, מהירים, לעיתים קרובות ללא הכנה מספקת וליווי הדרושים כדי לשרוד.

קיימות שלוש תגובות אופייניות למצבי מעבר (פויירשטיין, שם, בעקבות פרויד והרטמן):

1. תגובה אלופלסטית – כשהאדם מאוים הוא יוצא למאבק נגד מקור האיום כדי להשתחרר ממנו (FIGHT).

2. תגובה של בריחה – כשהאדם נמצא במצב של סכנה, הוא מתגונן ע"י בריחה, למשל - בריחה להתנהגויות סיכון (FLIGHT).

3. תגובה אוטופלסטית – כשהאדם מאוים הוא מגיב ע"י שינוי עצמי, מפתח כושר חשיבה, למידה, ומפיק תועלת מהתנסויותיו השונות. כל אלה דורשים גמישות אנושית, התפתחות עצמית ויכולת להמציא מחדש אמצעים שונים כדי להסתגל למצבים חדשים אתם האדם נכנס לעימות.

מטרת התערבות מכינה לתהליכי מעבר היא להבטיח שהמעבר לא ייגמר בגישה אוטופלסטית או בריחתית אלא לעודד תגובות אוטופלסטיות של התאמה לתנאים החדשים ולשינוי עצמי על ידי שימוש בהתנסויות קודמות והזדהות עם ערכים ומטרות ברורות בחיים.

המודל ההתפתחותי של אריקסון המתמקד בשלבי ההתפתחות של האדם ובמשבר המיוחד הכרוך בכל שלב, יכול לסייע בהתבוננות בהתמודדות עם המעבר. עפ"י אריקסון כל שלב מתבסס על השלב הקודם לו ויכול במקרה האופטימלי להביא לידי פתרון אדפטיבי (סתגלני) ואילו בתנאים טובים פחות עלול להביא תגובה רגרסיבית מצד האדם. תפיסתו של אריקסון אופטימית מאחר והוא רואה בעצם הופעת המשבר ההתפתחותי אתגר הטומן בחובו הזדמנויות לצמיחה נוספת של האישיות (בעקבות סולברג, תשנ"ז, עמ' 8-10).

בגישה זו ניתן לראות כי מעבר נורמטיבי החל בסיומו של שלב התפתחותי, טומן בחובו הזדמנות לצמיחה אישית של התלמיד. כך ניתן יהיה לראות ילד גן שהצליח לאזן בין יוזמה ופעילות חופשית לבין רגשי אשמה שעלולים להתעורר בו בשל גישה מחמירה מדי מצד הוריו והסביבה, והוא פנוי עתה למילוי משימות הכרוכות בתחושת חריצות, יצירתיות והישג בכתה א'. או - תלמיד כתה ו' שמימש את הכוחות הטמונים בו ורכש כישורים חדשים שהרחיבו את עולמו והעניקו לו הרגשה של הצלחה וביטחון עצמי שיהוו את הבסיס להסתגלותו לשלב הבא במהלכו יחוש צורך לגבש לעצמו זהות אישית.

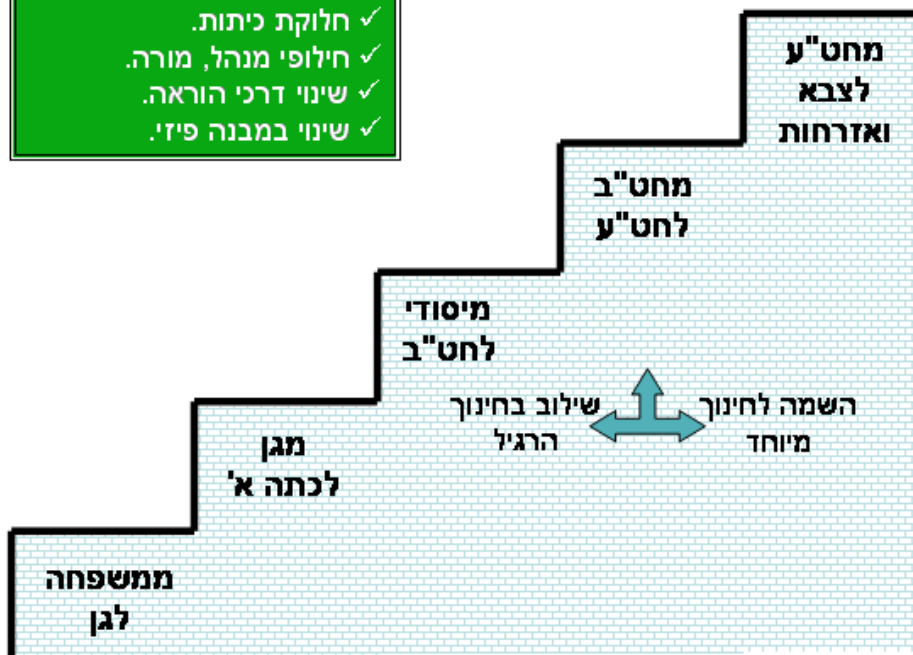
אולם היות וההתפתחות אינה מתרחשת בקצב אחיד בקרב בני האדם ולעיתים היא עלולה גם להשתבש בשל תנאים שאינם מאפשרים התפתחות תקינה, חשוב מאד לזהות תלמידים אשר לא הצליחו עדיין להגיע לפתרון המשבר ההתפתחותי האופייני לשלב, או שפתרונם אינו אדפטיבי לשלב המסוים. תלמידים כאלו נמצאים בסיכון במעבר ויש לסייע בידם בהסתגלות למערכת החדשה, לדרישותיה הלימודיות, ההתנהגותיות והחברתיות.

מודל מעברים

שינויים במערכת הבית ספרית

- ✓ חלוקת כיתות.
- ✓ חילופי מנהל, מורה.
- ✓ שינוי דרכי הוראה.
- ✓ שינוי במבנה פיזי.

מעברים התפתחותיים נורמטיביים ומרכזיים במערכת החינוך

שינוי באורח החיים

יצרה : אסנת בינשטוק

במערכת החינוך מתקיימים מספר מעברים מרכזיים וקבועים מלבד המעבר מדי שנה לדרגת כיתה גבוהה יותר. מעברים אלו הנם נורמטיביים, צפויים ומתוכננים במהלך שנות הלימוד - מעבר מן המשפחה לגן, מהגן לכתה א', מביה"ס היסודי לחט"ב, מחט"ב לחט"ע ומחט"ע אל הצבא והאזרחות.

את המעברים הללו צובעים נתוני הבסיס שיש לכל תלמיד בהגיעו אל המעבר (תכונות אישיות, יכולות לימודיות ואחרות, נטיות, דפוסי תגובה אופייניים, היסטוריה משפחתית, בריאותית ועוד). לעיתים קרובות חווה התלמיד בוזמנית גם מצבי מעבר ושינוי שאינם נורמטיביים וצפויים (כמו : אבדן, גירושין, הגירה, מעבר מעיר או משכונה, אבטלה, שינויים אידיאולוגיים, בריאותיים, ועוד). מעברים אלו כרוכים בשינויים באיכות החיים בהווה ודורשים כוחות נפשיים וכישורי התמודדות הנחוצים להסתגלות למעבר הספציפי.

בנוסף קיימים גם שינויים מבניים במערכת החינוכית אשר להם יכולה להיות השפעה על מצבם הרגשי-חברתי של התלמידים כגון : חילופי מנהל, מורים, עירוב כיתות, שינוי בדרכי ההוראה המקובלות ושינוי מבני-פיזי בבית הספר. מעברים בכלל ומעברים כפולים ומכופלים בפרט מהווים מצב לחץ עבור הפרט ועלולים להקשות על המעבר הנורמטיבי.

בכל מעבר חשוב לעסוק בפרידה מן המסגרת הקודמת, להתייחס למעברים קודמים שהתרחשו ומה ניתן ללמוד מהם כאסטרטגיות התמודדות עם המעבר הנוכחי, והיכרות עם המסגרת החדשה.

ישנם מעברים צפויים, רצויים ונבחרים לעומת מעברים כפויים ומעברים בלתי צפויים ומתוכננים. בהתבוננות בגשטלט של כל מעבר כדאי להתייחס אל הרקע - לדוגמא: בסיוע לתלמיד הנושא עמו מטען של התנסויות ורגשות ממעברים קודמים (על רקע של אירועים כגון: גירושין/יתמות, מעבר לשכונה-עיר-ארץ, נשירה מביה"ס וכו'). חשוב לא להתעלם מצל העבר ולהכיל אותו בתוך המעבר המתוכנן הלימודי-חברתי המואר כיום בזרקור.

ההתייחסות לפרידות הקודמות, אינה באה 'לסגור חשבון' מתוך אשליית הסגירה של מעגל (במיוחד כאשר הפרידה הייתה בעייתית), אלא על מנת לפתח חוסן באמצעות מפגש ודיאלוג. זהו מפגש של מעגלים בסט המעברים של עצמי תוך התייחסות לנקודות דמיון ונקודות שוני בין כל המעברים ולכוחות בהם הצטייד התלמיד במעברים השונים.

כאשר תלמידים 'בוחרים' לעבור לביה"ס אחר שלא במסגרת הזמן שהוקצה למעבר הנורמטיבי (כגון: מעבר בכתה ה', ח', יא' וכו'). וזאת בשל קשיים חברתיים או לימודיים אותם הם חווים במסגרת הנוכחית - יש לתת את הדעת לכך שבצד התקווה לשינוי והקלת הלחץ אותו הם חווים, קיים גם חשש לקושי בהסתגלות, לירידה בלימודים, ולאכזבה אישית שמלווה. זהו מעבר המלווה בציפיות רבות שלא תמיד יוכלו להתממש. התלמיד עובר אז באופן יחידני ולא עם בני גיל מוכרים, ללא תוכנית התערבות כיתתית מכינה אלא בעזרת תמיכת ולווי של יועצת במקרה הטוב, ולעיתים רק בליווי ההורים הפועלים לקיים את המעבר, כאשר ביה"ס אינו לוקח בו חלק מלבד אישור והפנייה.

כאשר המעבר 'כפוי', למשל בעת שמסגרת חינוכית מחליטה להעביר את התלמיד למסגרת אחרת בשל אי התאמה, מחמירות עוד יותר הבעיות והוא זקוק לליווי טיפולי-חינוכי. לקראת מעבר נורמטיבי רצוי למפות את אוכלוסיית התלמידים כדי לקחת בחשבון את הרקע של התלמידים והמטען אותו הם נושאים אתם למעבר, כדי להכין עבורם תוכנית התערבות מתאימה. לצורך המיפוי ניתן להשתמש במטפורה של אנטונובסקי (1998) על 'נהר החיים' ותוך כך להתייחס לרמות שונות של התערבות מניעתית הנחוצה בעבודה עם תלמידים:

ישנה קבוצה גדולה של תלמידים הנמצאים "על גדת הנהר" וזקוקים לתוכנית מניעה ראשונית אוניברסלית שתצייד אותם בידע ובכישורים לקראת המעבר. ישנה קבוצה לא קטנה של תלמידים "שנפלו או עלולים ליפול למים במעלה הנהר" והנמצאים בסיכון במעבר - ביניהם תלמידים הזקוקים למניעה שניונית סלקטיבית בשל היותם שייכים לקבוצות העלולות להיות בסיכון כגון ילדי גירושין, בעלי לקויות למידה, עולים, ילדים כפייתיים-פרפקציוניסטים, או בעיות בריאות, או מניעה שניונית אינדיקטיבית - בשל אינדיקציה להיותם כבר בסיכון כגון: תלמידים המגלים הפרעות אכילה התמכרות, אובדנות וכו'.

בכל אוכלוסיית תלמידים מצויים גם כאלו אשר "נפלו למים ונסחפו במורד הנהר" והם זקוקים למניעה שלישונית - טיפול אנשי המקצוע מחוץ למערכת הבית ספרית בכלל, ובהקשר למעבר בפרט.

נקודות רלוונטיות למעבר הנורמטיבי הנגזרות ממעבר שאינו נורמטיבי

(בעקבות סגל, 1999, ואחרים)

1. מעבר בשיא ההתבגרות מעלה את הלחץ והחרדה הטבעיים לכל מעבר.
2. מעבר לסביבה חדשה (כולל מעבר נורמטיבי לביה"ס הבא) מצריך עבודה אינטנסיבית על פיתוח רשת חברתית.
3. חשוב לאתר רגישויות ותקיעויות בקשר למעבר בקרב ההורים, מורים ותלמידים, להתייחס אליהם ולנסות לגשר על פערים בתפיסת המעבר כרצף. חשוב ללמוד מחוויות מצמיחות ומחוויות בולמות.
4. שיתוף המתבגר בלקיחת אחריות על ידע, ובחינת אספקטים לגבי המערכת הקולטת יעלה תחושת שליטה ויוריד חרדות.
5. חשוב ליצור "תקנון" בית ספרי למעברים ספציפיים צפויים שיש בו מרכיבים דינמיים ומרכיבים קבועים כגון:
 - א. חלוקת תפקידי מבוגרים משמעותיים ביחס למעבר.
 - ב. התייחסות ברמת תלמיד לרגשות, מחשבות, ידע, אסטרטגיות התמודדות, חברויות, יכולת לימודית ועוד.
6. בהכנת המבוגרים המשמעותיים לתהליך יש לקחת בחשבון:
 - ניסיון והיסטוריה אישית במעברים קודמים של המבוגר, כמקדמים או בולמים את יכולתו לסייע לתלמידים. רצוי לכן לבנות את כוחות ההתמודדות למעבר על הצלחות במעברים קודמים ועל כלים ששימשו בהתמודדות (ראה לדוגמא שימוש בביבליותרפיה המתבססת על סיפורי מעבר נספח ד').
 - חיוניות הכרת השלבים ההתפתחותיים במעבר (דרגת ההתפתחות בשלב הקודם והשלב הבא).
 - בניית תוכנית מעבר שתכלול באופן מאוזן אלמנטים רגשיים, קוגניטיביים, חברתיים והתנהגותיים.
 - מטבע הדברים קיים פער בתפיסות המשגר והקולט בנוגע לאינפורמציה על תלמידים. המערכת המשגרת נמנעת עד כמה שניתן מלתת אינפורמציה והמערכת הקולטת מעוניינת בכמה שיותר אינפורמציה. חשוב לכן להדגיש את ההתייחסות לקבלת אינפורמציה מקיפה מקדימה כדרך להערכות מותאמת של המערכת הקולטת לצורכי התלמידים החדשים ולא כדרך לקיבוע של סטיגמות. התייחסות כזו סביר שתוריד חששות וחשדנות המערכת המשגרת מלהעביר אינפורמציה. יש גם לסייג את אופי האינפורמציה המועברת כדי להימנע מרכילות ונזק לתלמידים הנקלטים.
 - חשוב שהמדיניות בדבר העברת אינפורמציה במעברים תהיה ברורה ומותאמת לצורכי התלמידים ותיכתב בחוזר מנכ"ל - למניעת אי הבנות, וחדירת מאפיינים אישיותיים, תפקודיים או מערכתיים לתהליך.
7. ככל שהמעבר מורכב יותר ומשלב בתוכו מעברים בתחומים שונים, סביר שעלולות לצוץ יותר רגישויות ובעיות הקשורות גם לתחומים משפחתיים, עדתיים-תרבותיים, סוציאקונומיים ואחרים.

8. חשוב לפרוס את הליווי במעבר ככל שיידרש, הזמן הוא גורם משמעותי בהסתגלות - אך שונה מתלמיד אחד למשנהו.
9. מעבר כרוך לעיתים קרובות ב"אבדן סטטוס" לימודי, חברתי, ירידה בדימוי עצמי וכו'. יש לכן לעמול על העלאת הסטטוס ועמו הדימוי העצמי כדרך להתמודד עם המעבר.
10. בהתבוננות בצרכים שיש לספק לבני אדם כדי לקדם מיטביות, ניתן לראות שמצב מעברי מחזיר את האדם לצרכים בסיסיים שסיפוקם עלול "להתרוקן" - לכן יש לטפל בשייכות, בטחון ותחושת ערך עצמי במיוחד במצבי מעבר. חשוב ביותר לשקם ולהזין את הצרכים הללו שאולי לא סופקו דיים בעבר או בעת המעבר.
11. יש להפעיל רגישות לדפוסי שימור ושינוי השונים בקרב ילדים ולאפשר להם להגמיש דפוסיים אלו כחוסן לגבי מעברים עתידיים.

ארבעת המעברים הנורמטיביים המרכזיים במערכת החינוך

התייחסות למעברים השונים מנקודות מבט ייחודיות:

בחלק זה מתואר כל אחד מארבעת המעברים הנורמטיביים המרכזיים בהתייחס לנקודות המבט הבאות:

@ שרטוט תמונה אידיאלית של המעבר

@ מאפיינים התפתחותיים ותפקיד המבוגר המשמעותי (בעקבות סרוף 1998, והחוב' לקידום מיטביות של שפ"י)

@ מאפייני המסגרת החינוכית ביחס להתנהלות התלמיד

@ המלצות וקווים מנחים לעבודת היועצת.

א. מעבר מן הגן לכתה א':

שרטוט תמונה אידיאלית של המעבר:

בתמונה מודגש מעבר רך המהווה מעין העתקת תמונת מבנה הגן לכתה א' - פינות משחק, מתקני חצר והרבה ירק, כיתות קטנות, פחות צפיפות, סייעת, מורה אמהית, מתן יחס אישי, יצירה, התבוננות הוליסטית בצרכים של הילד הנמצא במרכז, קשר רציף ותכוף עם הורים, ודאגה שילדים לא ילכו לאיבוד במסגרת החדשה - שתהיה להם "כתובת", שדרך העבודה תהיה זורמת ופתוחה, שלכל ילד יהיה מקום משלו (דוגמת תא אישי), שההיטים והשירותים יהיו בגובה של הילדים, שתהיה נגישות ותהיה רב גונית בפעילויות, שהלמידה תהיה מבוססת על התנסויות, שתהיה שמירה על המוטיבציה של הילד ללמידה - לשמר את הסקרנות ואת שמחת הלמידה, שהגננת תיצור קשר מוקדם עם ביה"ס ותלווה באופן צמוד את הילדים במעבר, שתהיה חונכות של ילדי ביה"ס לילדי הגן - מפגשים קבועים לאורך השנה של אירועים ופעילויות. מפגשי הורים של ילדי הגן על משמעות המעבר - ליווי ותמיכה להורים - מה צריך הילד במעבר. הכנת הגננת למעבר - נגישות למורות של כתה א' ולהפך. חברת מערכת החינוך להורה כשותף ומעורב וכבעל תפקיד מרכזי במעבר, תוך מתן כלים להורות מיטיבה.

מאפיינים התפתחותיים

בשלב המעבר לכתה א' מאופיין הילד **ביכולות קוגניטיביות** של הבחנה בין מציאות ודמיון, שיפור ביכולת הקשב והזכירה, התפתחות התודעה והפחתה באגוצנטריות שאפיינה אותו בהיותו בגן, הגברת השימוש בשפה הבאה לידי ביטוי הן בהרחבת אוצר המילים, יצירת סיפור ברצף, שאילת שאלות, הסמלה, שימור כמות, סיווג ועוד. **מבחינה גופנית** הגיע הילד לשכלול המוטוריקה הגסה - שיווי משקל, דומיננטיות של צד ועוד, ושכלול המוטוריקה העדינה באופן המאפשר לו לכתוב, לגזור בדייקנות וכו.

מבחינה רגשית-חברתית פיתח הילד תחושת עצמי יציבה, קביעות המין, מצפון, הזדהות עם הוריו, יכולת ריסון וויסות רגשי, ציות ושליטה עצמית תוך עידון של תוקפנות ועוד. הילד מודע לסביבה החברתית המתרחבת ומצופה להפגין התנהגויות פרו חברתיות. אף שהנו בשל ללמידה אקדמית במשך זמן רב יותר יחסית, זקוק עדיין הילד להפגות משחקיות ואף לסיטואציות לימודיות המשולבות במשחק.

תפקיד המבוגר המשמעותי (הורה, גננת, מורה)

על המבוגר המשמעותי לשמש לילד עוגן להסתגלות במעבר. תפקידו להמשיך ולספק לילד חום ואמון, להיענות לצרכיו הפיזיים והרגשיים, לסייע לו בלימוד מיומנויות ולתרגל אותן, להציב לו כללי התנהגות, משמעת עקבית וגבולות ברורים. כמו כן עליו להציב בפני הילד יעדים ולסייע לו לעצב שאיפות להשגתם, להטיל עליו אחריות ותפקידים בהתאם לגילו, לכוון אותו לסביבה החברתית המתרחבת תוך שהוא מציב בפניו את ערכי המשפחה והתרבות.

להלן קוים מנחים לפעילות מיטיבה ומסייעת של המבוגר המשמעותי לקראת המעבר :

- * יצירת קשר טוב ותמיכה משפחתית וחברתית.
- * התייחסות למחשבות ולרגשות של הילד במעבר.
- * הקניית תחושת ביטחון, שייכות, ערך עצמי ומודעות עצמית ליכולות.
- * ארגון סדר יום קבוע, מתוחם, עם גבולות ברורים.
- * מתן חיזוקים ועידוד על מיומנויות חדשות שרכש הילד.
- * הימנעות מביקורת והשוואה לאחרים.
- * הקשבה ומתן ביטחון ואמון. לא לקבוע ציפיות גבוהות מדי.
- * הצעה לילד לערוך מחברת עם רשימת הצלחות, למשל: כיצד אני עוזר בבית, דברים שאני גאה בהם, דברים שניסיתי לעשות למרות הקושי וכו'.
- * הקראת סיפורים לילד, גם לאחר שלומד לקרוא, כדי לשמר את הקשר המיוחד שנוצר בזמן הקראת סיפורים ולעודד לנסות ולהתמיד.
- * מתן חיזוקים למאמצים.
- * עזרה בהתמודדות עם מקרי כישלון וחוסר הצלחה "אני רואה שבאמת ניסית, אני מאמין בך".
- * עזרה ועידוד להגיע לעצמאות ולעשות דברים בכוחות עצמו.
- * עזרה לילד לעשות משהו שיהיה גאה בו.
- * לימוד הילד על התרבות והרקע המשפחתי שלו, כדי שיחוש שההורה גאה במוצאו וכך גם הוא ירגיש.

מאפייני המסגרת החינוכית ביחס להתנהלות התלמיד

המעבר מהגן לכיתה א' הינו **המעבר הראשון** שהילד עובר במערכת החינוך ולכן החשיבות המרבית בהצלחתו. ככל שהילד יהיה מוכן יותר למעבר והמעבר יהפוך למוצלח, זורם וקל, כך יגדל הסיכוי שיוכל לחוות ציפייה והצלחה למעברים הבאים בחייו. במעבר ממסגרת הגן למסגרת ביה"ס מתרחש **תהליך של שינוי** עבור הילד מבחינה פיזית ומבחינה אישית, במובן הקוגניטיבי, הרגשי, ההתנהגותי והחברתי.

במובן הפיזי : בגן קיימת אווירה ביתית וקטנה בצורה הפיזית – כגון פינת הבית, המטבח, ספריה, חצר קטנה וכד'. לעומת זאת ביה"ס הינו המבנה גדול יותר, בעל שטחים רחבים ורבים (חדרי לימוד, חדר מורים, חדר מנהל, מעבדות, וכד'), לכן נדרשת מהילד התמצאות במרחב.

מבחינה אישית :

- בתחום הקוגניטיבי – בגן הילד נמצא בתהליך של למידה חווייתית, כאשר ישנה התייחסות מירבית לתהליך העבודה ולא לתוצרים ברמה ההישגית וההשוואתית. לעומת זאת במסגרת ביה"ס ישנה התייחסות להוראה והקניית מיומנויות למידה בתחום הקריאה, הכתיבה והחשבון, והילד נדרש להישגים ותוצרים בתחומים אלו.
- בתחום הרגשי – הגן הינו כמעין חממה - מסגרת אינטימית ומשפחתית. הגננת מהווה דמות אמהית – כמו "אמא אווזה". המעבר הוא בין מסגרת אינטימית ועוטפת לעומת מסגרת שדורשת מהילד מיומנויות אחרות ועצמאות. הילד תלוי במבוגר המשמעותי ולכן נדרש לפחות עצמאות. לעומת זאת, בביה"ס הילד פוגש מספר רחב יותר של דמויות, אשר לא כולן מוכרות לילד. הילד נדרש ליותר עצמאות, פתרון בעיות ויכולת להסתייע גם במבוגרים הלא מוכרים לו.
- בתחום ההתנהגותי – בגן, הדרישות מהילד פחות חד משמעויות וניתן לו יותר חופש פעולה ואפשרות בחירה, כאשר המעבר בין פעילות לפעילות זורם יותר. לעומת זאת, בביה"ס קיימת חלוקה לשיעורים מובנים והילד צריך להתאים את עצמו לנורמות התנהגות חדשות. הוא נדרש לעמוד בזמנים קבועים ולשבת לאורך יחידות זמן ארוכות יותר, להצביע בכיתה כדי לענות למורה וכד'.
- בתחום החברתי – בגן הילד נמנה עם הבוגרים, כאשר הוא לפעמים לוקח אחריות על הילדים הצעירים ממנו. עם המעבר, הילד הופך מהיותו בוגר לצעיר ביותר במסגרת הבית ספרית, ונמצא בחברה רב גילאית, הדורשת ממנו התמודדות וקריאת מפה חברתית ברמה שונה. הילד צריך למצוא מחדש את מקומו מבחינת השייכות לכיתה ולביה"ס.

המלצות וקווים מנחים לעבודת היועצת

- חשוב בשלב הראשוני לערוך הכרות מעמיקה עם שתי המסגרות – המשגרת והקולטת.
- להצלחת התוכנית יש חשיבות מכרעת בהכרות והכנה מוקדמת של האחראים על שתי המסגרות – המפקחת, המנהלת, ראש מחלקת החינוך ברשות המקומית, מנהל השירות הפסיכולוגי והיועצת הבכירה. כדי להגיע לתוכנית מעברים בשיתוף פעולה וללא התנגדויות ותחרות בין שתי המערכות, המשגרת והקולטת, יש צורך בהכנה מקדימה, נפרדת ומדורגת של דמויות הסמכות – מנהלת ביה"ס ומפקחת הגנים.
- המקשרות בין כל הגורמים יהיו יועצת הגנים ויועצת ביה"ס אשר יתכננו יחד את תוכנית המעברים הייחודית למקום, ידאגו למפגשים השונים ויהיו אחראיות להצלחת התוכנית.
- יועצת הגנים תדאג למפגש הכנה עם הגננות ויועצת ביה"ס למפגש הכנה עם המורות בנפרד, לפני המפגשים המשותפים, כדי למנוע אווירת שיפוטיות ותחרותיות. בעקבות הכנה מוצלחת וטובה, יש להניח שהגננות יתמכו בהכנת הילד לשינוי של המעבר לכיוון

- היועצות יעבירו במשותף שניים עד שלושה מפגשים משותפים בנושא מעברים עם שתי הפרופסיות – הגננות והמורות. חשוב שבמפגשים בין שתי הפרופסיות לא תהיה אווירה שיפוטית ותחרותית. תחושת התחרות המקצועית והתקיעות בפערים ביחס לדרישות מן הילד תרד כאשר שתי הפרופסיות תשתפנה פעולה באופן טבעי וזורם, ותהיה העצמה הדדית תוך הדגשת החיוב שבכל מסגרת.
- להצלחת המשך התוכנית יש צורך בהקמת צוות היגוי הבנוי מנציגים של שתי המסגרות, אשר יהיה אחראי על תכנון לוח זמנים מאד מפורט ואופרטיבי של המפגשים השונים עם הגורמים האחראים, המורים, הגננות, ההורים והביקורים ההדדיים.
- כדי שתהיה התחלה יותר קלה לילדים העולים לכיתה א', כדאי להתחיל בתוכנית החונכות של ילדי כיתות ה' (אשר יעלו לכיתה ו' בשנה"ל הבאה), על מנת שיכירו אותם ילדי הגנים (אשר יעלו לכיתה א') וישמרו על קשר עמם בחופש הגדול ויתלוו אותם לביה"ס בתחילת השנה.
- במעבר מהגן לכיתה א' ישנה חשיבות מכרעת בשיתוף ומעורבות ההורים המהווים עוגן להצלחת המעבר. לעיתים הם חרדים לקראת המעבר והוצאת ילדם מחיק המסגרת האינטימית למסגרת גדולה ולא מוכרת גם להם. החרדה המועברת על ידם מטביעה את חותמם על הילדים. חשוב מאד שהמערכות יעצימו את ההורים, יתנו הדרכה מקיפה על בשלות הילדים, עצמאות ומיומנויות המתאימות לכניסת הילד לביה"ס.
- ישנה חשיבות רבה במעקב ומשוב לאורך כל התוכנית, סיכום כל מפגש והסקת מסקנות.
- בסיום התהליך, יש צורך בהתחלת התכנון של תוכנית המעברים לשנה הבאה. אין לצפות להמשך תוכנית המעברים באופן אוטומטי לשנים הבאות. יש צורך בתחזוק והמשכיות התוכנית לאורך שנים ושמירה על קשר רציף עם כל הגורמים.

ב. מעבר מביה"ס היסודי לחטיבת הביניים:

שרטוט תמונה אידיאלית של המעבר:

היות וזהו מעבר כפול - הן לגיל ההתבגרות והן למסגרת לימודית חדשה וגדולה יותר, ניתן לראות בתמונה כיצד המסגרת הקודמת המוכרת 'נמשכת' קצת אל תוך המסגרת החדשה - ונוצר מעבר רך ומלווה תמיכה - תוך הימנעות מכוונת מ'זריקה למים'. דמות של מחנך משמעותית ומיטבית ומתן יותר 'זמן מחנך'

מקום מוגן שיבטיח הישרדות ובטחון.
מקום ומשקל לקשרים חברתיים.
מערכת שמשדרת יציבות : פחות נדידה בין כיתות ופחות מורים.
דמויות חינוכיות מכוונות תלמיד.
יצירת הזדמנויות מכוונות ומקריות למפגשים רב-גיליים.
קשר דיאלוגי עם הורים - מידע ותמיכה.
איתור ילדים שזקוקים להכוונה
ליווי בסוף השנה של ילדי ז' לילדי ו'.
הקניית אסטרטגיות למידה בצורה מותאמת עפ"י צרכי התלמידים (קוגניטיבית, רגשית, חברתית).
לקיחת אחריות ומחויבות להתפתחות של התלמיד מן המקום בו הוא נמצא.
ביה"ס משמש כתובת להורים
דמות קבועה המלווה את התלמידים במעבר בין שתי המסגרות.

מאפיינים התפתחותיים

בשלב זה מאופיין התלמיד **מבחינה קוגניטיבית** ביכולת מיון של מבנים הגיוניים מופשטים, הזיכרון לטווח הארוך השתפר ומאפשר לו עתה הגברת מאגר המידע ושליפתו, הזיכרון לטווח הקצר השתפר מאוד והוא לומד ומטמיע ביעילות ידע חדש. כמו כן ישנו שיפור ניכר ביכולת המטה קוגניטיבית ביחס לתהליכי למידה.
בתחום הגופני ישנה התחזקות משמעותית בחוזק השרירים והביצוע המוטורי הגס והעדין ויכולת להתמחות ולתרגל מיומנויות ספורטיביות, ריקוד וגנינה. בשלב זה ניתן גם לראות פער גדול בהתפתחות המינית בתוך בני אותו מין ובין שני המינים בפרט, כאשר מתרחשים שינויים הורמונליים המשפיעים על ההתפתחות הגופנית והמינית.
מבחינה רגשית-חברתית ניתן לראות תחושת חריצות וכשירות בעולם הממשי כגון - יזום פעולות, שימוש בהזדמנויות למידה והתמודדות עם תוצאות רגשיות שלהן (הצלחה או כישלון). כמו כן התפתחות מוסרית מואצת וגיבוש מושג העצמי. ניתן גם לראות השוואה חברתית (קבוצתית ותרבותית), שיפור ועלייה בתקשורת עם בני הגיל (לעומת הדומיננטיות של ההורים בגילאים המוקדמים) ויצירת ושימור חברויות קרובות עם בני אותו המין.
תלמידים בשלב זה נהנים מהתנסות בלמידה שיתופית, בלמידה מכוונת מבוגר, עולה כמות הבילוי בקרב קבוצת בני הגיל (פעילויות ספורט, חוגים, תנועת נוער) ויזום פעילויות בילוי כיתתיות או קבוצתיות.

תפקיד המבוגר המשמעותי (הורה, מורה, מדריך)

תפקיד המבוגר לספק מערכת תמיכה והנחייה תוך הכנת התלמיד לקראת השלב ההתפתחותי הבא, לכוון את קבוצת בני הגיל להתנהגות חברתית תקינה תוך שמירה על ביטחונם האישי וכבוד חבריה מפני פגיעה, חרם, דחייה, הצקה וכו'. על המבוגר המשמעותי לתמוך בפעילויות התלמידים

מאפייני המסגרת החינוכית ביחס להתנהלות התלמיד

המעבר של התלמיד מביה"ס היסודי לחט"ב כרוך בשינויים אחדים המתרחשים בו זמנית: זהו מעבר מילדות להתבגרות, מלימודים במסגרת קטנה יחסית למערכת גדולה יותר בדרך כלל, למבנה לימודי שונה ופחות מוכר המכוון יותר להישגים פורמליים, מפרידה ממחנך משמעותי שמלמד שעות רבות בכתה ומהווה כתובת יומיומית לתלמיד, למחנך שנפגש עם הכתה מעט שעות ובמקביל לו נפגש התלמיד עם מורים מקצועיים רבים אליהם שלדרישותיהם הוא אמור להסתגל. מבנה חטיבת הביניים מביא לעיתים מזומנות למפגש חדש של התלמיד עם אוכלוסיות תלמידים שונות מבחינת תת התרבויות ורמות סוציאקונומיות שונות. נקודה משמעותית נוספת היא היפוך החל במעמדו של התלמיד - מהיותו "גדול בין קטנים" ביסודי להיותו "קטן בין גדולים" בחט"ב ולכל המשתמע משינוי זה לגבי מעמדו במסגרת החדשה. המישורים הרבים בהם חל שינוי בוזמנית גורמים לחלק מן התלמידים למצב לחץ העלול להקשות על ההסתגלות. ניתן לראות בקרב תלמידים תופעות של חוסר שקט נפשי, ירידה בריכוז, וקושי בשליטה במיומנויות למידה חדשות הנדרשות עתה. כל אלה מביאים לעיתים לירידה בלימודים (הבאה לידי ביטוי בתוצאות דלות יחסית ליכולת התלמיד בעבר, הנראות בתעודה של המחצית הראשונה), דבר המביא בעקבותיו אכזבה של התלמיד מעצמו ולירידה בדימוי העצמי. קשיי ההסתגלות עלולים לעיתים אף להביא לידי נשירה סמויה של אחוז מסוים מן התלמידים ולהופעה של התנהגות אלימה וסיכונית.

המלצות וקווים מנחים לעבודת היועצת:

1. על המערכת להיות מכילה ומכוונת למורכבות הרבה של המעבר בשלב זה שבו עוברת קבוצת תלמידים הטרוגנית מבחינת התפתחות פיזית, מבחינת יכולות לימודיות ומבחינת גרות רגשית וחברתית. חשוב להעלות את מודעות צוות המורים הן ב' והן ב' למורכבות זו ולהיערך לקראתה. רצוי להקנות לצוות מידע חיוני להבנת התנהלותם של התלמידים והמשימות ההתפתחותיות העומדות בפניהם.
2. נוכח פירוק הרשת החברתית שנבנתה על ידי התלמידים ביסודי על ידי חלוקת התלמידים לכתות חדשות, חשוב שחטיבת הביניים תדאג לסביבה המטפחת שימור קשרים חברתיים קודמים של התלמידים ותסייע ליצירת קשרים חדשים.
3. בשל ההתערעור הטבעי של תחושת ההשתייכות, המוגנות והביטחון ותחושת הערך העצמי במעבר בכלל ובמעבר מורכב זה בפרט, חשוב לבנות דרכים לספק לתלמידים את הצרכים הללו באופן מכוון ומתוכנן.
4. רצוי לטפח חונכות ספירלית רב-גלית בין תלמידי החט"ב לתלמידי כתה ו' לפני המעבר, ובקרב תלמידי חטיבת הביניים להקלת ההסתגלות. חונכות כזו מחייבת תוכנית הכשרת החונכים שהיא בפני עצמה מהווה העלאת מודעות ועיבוד מעברים קודמים, חיזוק ויצירת חוסן מתמשך לקראת המעבר הבא וכן מתן תחושת אחריות לחונך. החונכות תאפשר לכל לחניכים לחוות מוגנות וליווי מאמן (מנטורין) במעבר.

5. בתוכנית ההתערבות כדאי להתייחס להתמודדויות מוצלחות במעברים קודמים ולסייע ביצירת חוסן.
6. כדאי שהמערכת תתייחס למרכזיותה של קבוצת בני הגיל בשלב זה, תוך חיזוק קשרים חיוביים בתוכה וטיפול בהשלכות לא חיוביות של השפעות הקבוצה.
7. יש חשיבות לזימון מפגשים עם הורים לא רק על רקע של קשיים של ילדיהם, אלא לצורך חשיבה משותפת של הורים ומורים לטובת קידום התלמידים והתאקלמותם התקינה במסגרת החדשה, והעלאת תחושת השמחה וההנאה מעצמם בשלב זה. הדבר יכול להיעשות בדרך של השלמת מידע על השלב ההתפתחותי ודילמות העולות בשלב, התאמת מסרים ותמיכה. חשוב גם לפתח סדנאות משותפות להורים ותלמידים סביב משימות בית ספריות ולצורך שימור הקשר ותחושת המעורבות של ההורים תוך מתן גבולות הנחוצים לילדים לתחושת המוגנות.
8. תחושת המוכרות, שהנה פקטור מרכזי המקל בהסתגלות למערכת חדשה, תוכל להיווצר על ידי כניסת תלמידים ויועצים מן החט"ב לכיתות ו' ומתן תשובות על שאלות מעסיקות את התלמידים, גיבוש חברתי של הכיתות החדשות בחודשי החופש, סדנת מורים ותלמידים ליצירת סביבה לימודית מטופחת שתקבל את התלמידים בכניסה לחט"ב ועוד.
9. נחוץ איזון בהעברת מידע (שמירה על הילד והוריו) וכן הגדרת הגורמים שיעשו שימוש במידע לטובת התקדמות הילד. נוכח קשיי המערכת המשגרת להעביר מידע חיוני להערכות לצורכי תלמידים מתקשים, וקשייה של המערכת הקולטת לקבל מידע זה – רצוי להגדיל את משקל מעורבות ההורים ושכנועם בחשיבות העברת המידע במטרה לסייע למסגרת הקולטת להיערך לקראת צרכיו של ילדם. מעורבות זו יכולה גם לחסוך בזמן הדרוש לילד להסתגל ולמנוע ממנו עוגמות נפש ולפתח התנגדות למסגרת. הכוונה לסוג מידע רלוונטי וחיוני כגון הנחיות לטיפול (על סמך אבחון ליקי למידה, אבחון פסיכולוגי, נוירולוגי וכו') שאינן מכונות לחשיפת סודות משפחתיים ולרכילות או לצורך שימוש שאינן אתי במידע כזה.
10. יש לדאוג לשיפור המקצועיות של כל הגורמים האמונים על אסטרטגיות למידה מותאמות לצורכי התלמיד האינדיווידואלי – מלבד המת"לית.

הערה : לבניית התערבות מתאימה למעבר לחט"ב ניתן להיעזר בתוכנית "כישורי חיים" ה'-ו', הוצ' ת"ל.

ג. מעבר מחטיבת הביניים לחטיבה העליונה :

שרטוט תמונה אידיאלית של המעבר :

בתמונה ניתן לראות דגש של שני שלישים של 'מנות חיזוק לימודי' ושליש של 'מנת התמודדות' עם המעבר.

המשכיות ורצף בין המסגרות

הכשרה להכוון ולמשמעות שלו
 ליווי התלמיד והוריו במעבר
 סדנאות להתמודדות עם חרדת בחינות
 סדנאות להורים בנושאי גיל ההתבגרות - שחרור ונפרדות, סמכות מיטיבה של הורה, סיוע
 בתהליכי הבחירה של התלמיד.
 העלאת מודעות ליכולות וכישורים: קבלה עצמית, מסוגלות, התייחסות להתמודדות עם מטלות
 ההתבגרות, עיבוד נקודות קושי וחוזק, זכויות וחובות, קבל החלטות, אסרטיביות, בחירה..
 הכנה ליחסים בין המינים ולאינטימיות
 התייחסות ומענה לצרכים מיוחדים ושונים.
 מתן הזדמנות למערכת לסייע לתלמידה.
 מערכת המתאימה עצמה לתלמידה במידה ולא רק דורשת שיסתגלו אליה - כעקרון משתלם
 מאחר ומעלה מוטיבציה ותחושת שייכות ובוודאי מפחית נשירה (יגרום לשיפור המיצב!).

מאפיינים התפתחותיים:

במעבר מחט"ב לחט"ע נמצא המתבגר בסוף שלב ההתבגרות המוקדמת או תחילת שלב
 ההתבגרות התיכונה.
מבחינה קוגניטיבית הוא מצופה להיות בעל יכולת של מוסריות קונונציונלית תוך גילוי חשש
 מפני ביקורת הזולת ומתן כבוד לסמכות. כמו גם יכולת לראות יחסים כשיתוף הדדי של סיפוק
 חברתי, ויכולת לדמיין כיצד הזולת תופס את פעולותיו ולתאם את נקודת המבט של הזולת עם
 שלו. הוא מצופה להיות בעל יכולת של עיבוד מידע ושיפור מיומנויות קשב וזיכרון תוך הגעה
 לאוטומטיזציה של תהליכים שכליים בסיסיים ולהיות בעל בסיס ידע מרחבי, וכן בעל יכולת
 חשיבה היפותטית דדוקטיבית, אופרציונלית פורמלית ויכולת ליישם מיומנויות חשיבה לוגיות לא
 רק לדברים ממשיים אלא גם מופשטים.
מבחינה גופנית הוא נמצא בעיצומו של תהליך גדילה מואצת והתבגרות מינית והנו גם בעל יכולת
 לעדן ולשפר את ההבעה הרגשית בשפה, ובאמנות.
מבחינת המטלות הרגשיות-חברתיות בהן עסוק המתבגר, הוא מצופה **בתחום התוך אישי** לפתח
 אגוצנטריות אשר תאפשר לו התכוונות ומודעות לאחר ולמחשבותיו, וכן מודעות לעובדה שהאחר
 רואה אותו באופן חיובי או שלילי.
 מתבגר העומד לעבור לחטיבה העליונה מצופה לגבש זהות ותחושת עצמי שלמה, לכידה ומכוונת
 כלפי מטרה, מתוך יכולת להתמודד עם שבריריות העצמי ואי היציבות והוודאות שלו. כמו כן
 לפתח נפרדות ביחסיו עם הוריו ובני גילו, להתמודד עם שינוי בדימוי הגוף ולהתקדם לקראת
 עמדה אוטונומית יותר ביחס לעולם הרחב תוך קבלת אחריות אישית על התנהלותו.
בתחום הבינאישי - מצופה המתבגר להבין את יחסיו עם אחרים, להבין את ערכיו ותפקידו
 בחברה, להיות מסוגל לפעילות גומלין חברתית בינאישית תוך התחלת אינטימיות ביחסי חברות
 ותוך השגת רמה חדשה של אמון וקירבה לבני גילו, ורכישת מעמד שיווינוי יותר במשפחתו דרך
 עצמאות ולקחת אחריות. כמו גם יכולת להבחין במערכות יחסים שונות ותפיסתו ביחס אליהן
 מחד, ולתפוס את עצמו באופן ייחודי יותר תוך זיהוי סגנון פעילות הגומלין שלו עם האחר (למשל:
 "אני פחות פופולרי, אין לי חברים, קשה לי בלימודים...")

תפקיד המבוגר המשמעותי (הורה, מורה)

על המבוגר המשמעותי להיות מוכן נפשית לכמות עימותים גוברת בשלב ללא חשש מפניה, תוך שעליו להיות מודע לצורך המתבגר בעימותים אלו ולהיות פתוח למו"מ על נקודות מבט שונות של המתבגר ללא וויתור על סמכותו כמבוגר. חשוב שהמבוגר ישמש מקור השפעה לגבי אמונות וערכים (דמות מודל) מחד ויאפשר למתבגר קונפורמיות עם בני גילו מאידך. על המבוגר לתמוך באופן פעיל בחיפוש הזהות על ידי המתבגר ולהציב לו גבולות באופן אסרטיבי.

מאפייני המסגרת החינוכית ביחס להתנהלות התלמיד:

המעבר מחט"ב לחט"ע מאופיין בשוני בולט בהתנהלות המתבגרים במסגרת החינוכית: בחט"ע ניתן לראות תנועות רבה, 'הורמונים משתוללים', וקצב התפתחות שונה מאד מאחד לשני. לעומת זאת בחט"ע ניתן לראות רגיעה יחסית, והמתבגרים שהגיעו לבשלות גופנית, מינית וקוגניטיבית, עסוקים במשימות התפתחותיות רגשיות-חברתיות דומות, ובאתגרים לימודיים דומים.

שוני נוסף קשור לאופי המעבר. המעבר אל חטיבת הביניים הנו מעבר חד הטומן בחובו מעבר כפול של כניסה לגיל ההתבגרות ולמערכת לימודית בעלת אופי וסגנון לימוד שונה. בחט"ב הפרופיל הכיתתי הנו **הטרונגי** מבחינת יכולות התלמידים והדגש הנו על הסתגלות רגשית-חברתית ופחות על רמת הישגים לימודיים. לעומתו המעבר לחטיבה העליונה מדגיש את היכולות וההישגים הלימודיים של התלמידים ואת הקצאתם למסגרת לימודית וגם לרמה לימודית כיתתית יותר הומוגנית המותאמת לכישוריהם והישגיהם הלימודיים. במעבר זה בוחן המתבגר את עצמו ואת זהותו המתגבשת כלומד ביחס ליכולות והישגי חבריו והשוני או הדמיון בינו לבנים. אספקט התפקוד הלימודי הופך להיות מרכזי בהווה הבית ספרית ואילו האספקט החברתי מוצא לו ביטוי בחברת בני הגיל בבית הספר אך גם מחוצה לו בחוגים, תנועת נוער, התנדבות קהילתית ועוד. המתבגרים בחט"ע, יותר מאשר בחט"ב, נוטים גם ליצור לעצמם רשת חברתית מקרב בני גיל המגלים עניין בתחומי חיים דומים, בעלי יכולות לימודיות דומות וערכים דומים. קיים גם שוני בגישת אנשי החינוך בחט"ב לעומת החט"ע:

בחט"ב: חירותו של מחנך וגם של מורה מקצועי רבה יחסית ודרגות החופש שלו בבחירת תכנים, דרכי עבודה ודרכי הערכה מגוונות. מחויבותו להביא את תלמידיו לסטנדרטים מסוימים אינה חד משמעית.

המורה פוגש את התלמיד בתקופה שבה מתרחש השינוי הדרמטי ביותר בחייו של התלמיד. חשוב לכן שהמורה יהיה מכוון לקחת בחשבון אספקטים של הסתגלות רגשית, חברתית, התנהגותית וגם - לימודית.

ההטרונגיות בכיתות מחייבת הוראה ברמות שונות תוך התחשבות במצב התלמיד וצרכיו. על המורה לבדוק שוב ושוב היכן התלמיד נמצא ומשם לנסות לקדם אותו.

בחט"ע: המורה מצופה להעריך הישגים אובייקטיביים הנמדדים בעזרת מדידה חיצונית כאשר היעדים הלימודיים מוצבים לפניו ואינם ניתנים לבחירתו בדרך כלל. לכן חירותו מוגבלת. מבטו של המורה בחט"ע ממוקד יותר ביעד אליו התלמיד מצופה להגיע ופחות בצרכיו הרגשיים-חברתיים.

מכאן נגזרים הבדלים בהתייחסות מורים משני צידי המעבר, ועל מנת ליצור מחויבות ליצירת רצף בין חט"ב וחט"ע חשוב לעבור על שינוי והגמשת התפיסות ולגשר על הפערים הללו.

מבחינה חברתית בעוד שבחט"ב עוברת קבוצה של ילדים והחלוקה לכיתות הינה חברתית בעיקרה (אך נשארים באותה שכבה), דבר המסייע בקליטה ובשימור הרשת החברתית במקרים רבים, הרי שלקראת המעבר לחט"ע יש לחלק את ילדי ט' לרמות ולכן תלמידים חלשים לא יוכלו להישאר עם כולם ויעברו לביה"ס אחר בד"כ בשל יכולת אקדמית נמוכה, ושאר התלמידים ימויינו לפי רמת יכולת ויוקצו לכיתות עם תווית המצביעה על היכולת.

הסלקציה הזו מביאה לחוויות של דחייה על ידי המסגרת הקולטת. פגיעה בדימוי העצמי בגיל רגיש ביותר.

דבר זה מעלה את הסוגיה של הדימוי העצמי של הילד הנובע במידה רבה ביותר מתפיסת המערכת אותו ואת יכולותיו.

בביה"ס בכלל ובתיכון בפרט התפיסה הנה חד ממדית (רמת יכולת אקדמית), ואילו במציאות בהמשך החיים - יכולות נוספות קובעות את מידת ההסתגלות וההצלחה בחיים (יכולת ביצועית, ארגונית, חברתית-התנהגותית, כישורים מתחומים שונים וכו'). הקיבוע החד ממדי גורם נזק לדימוי העצמי והזהות האישית המתפתחים בשלב זה ויש לעשות הכל על מנת שהמערכת הקולטת תיתן את הדעת לסוגיה זו ותאפשר למגוון של אינטליגנציות לבוא לידי ביטוי בנוסף ליכולת הלימודית.

במצב של פגיעות תלמידים במעבר על רקע שונות ביכולת לימודית, יש חשיבות רבה ביותר לביטחון שמקנה הרשת החברתית שילד יצר לעצמו במהלך החט"ב. חשוב לקראת המעבר ואחריו לעבוד על כישורי התלמיד ליצור מספר רשתות חברתיות ולתת להרכבים חברתיים שונים לבוא לידי ביטוי בחייו (כגון: מסגרות חברתיות נוספות אחה"צ - חוגים, התנדבות, תנועת נוער וגם לסייע בפיתוח מסגרת חברתית רב-גילית).

תהליך זה של 'פירוק והרכבה' נועד למצות את המירב מהעשייה הבית ספרית ויכול לבוא לידי ביטוי גם במערכת המשגרת וגם במערכת הקולטת.

בניגוד לגיל הרך שם ההורים והגננת יוצרים עבור הילד את הרשת החברתית, בגיל ההתבגרות להורים אין מעורבות חברתית רבה, אך חשוב לערב את ההורים בסיוע לשימור מסגרות קודמות, לחשוב עם ילדיהם על אופציות שונות לפתרונות ולעודד השתייכות למסגרות נוספות.

מעברים מבליטים לקויות וחסרים חברתיים. על רקע המעבר ישנה בולטות של ילדים שפיתחו התנהגויות דחייניות (הן תוקפנית והן פאסיבית ונסוגה). מצד שני מעברים גם מאפשרים פתיחת דף חדש וחשוב להכשיר ילדים לכך.

ישנה גם חשיבות לפריסה מתאימה ומדורגת של תוכנית ההתערבות על פני יותר משנה. הרחבת ההתערבות גם במהלך כיתה ח' תסייע לערוך "תיקונים" והתאמות נכונים לקראת המעבר (מטפורת הרמזורים - מה כדאי, מה לא ומה אולי), במיוחד לגבי תלמידים בסיכון.

מאידך - אין להרחיב מדי את ההתערבות המתייחסת למעבר ולהעלות חרדה לשווא, וכדאי לקרוא לתוכנית המורחבת בשמות של התפתחות וצמיחה תוך הכשרה למציאות החדשה (כמו בכל תוכנית התפתחותית) - תוך קידום כשירות חברתית במצב נינוח לפני המעבר והפיכת המסגרת הקודמת למגרש אימונים להקניית אסטרטגיות פעולה יעילות (כגון תוכנית מחויבות אישית).

המלצות וקווים מנחים לעבודת היועצת:

1. חשוב לערוך סריקה בשכבת ח' בסוף השנה (או אף באמצע השנה) - מה מספר התלמידים שקיבלו ציונים שליליים? כדי לדעת מה המצב הלימודי של כל כיתה - יש לנסות ולהשיג תוכנה ממוחשבת לשם כך. ישיבה פדגוגית סביב הכישלונות תהווה מחסום לכניסה לחט"ע.
2. עבודה אינטנסיבית עם הורים בסוף ח' על המעבר לתיכון - הדרישות, התנאים, הציפיות וכו' וכיצד ניתן להתגייס לסייע לילדיהם. שותפות ולחלוקת אחריות על תחומים שהורים יכולים לקחת עליהם אחריות כגון: התנהלות פיזית של תלמידים ודאגה הורית לילד, הגברת פניות הורית מחד וסמכות הורית מאידך.
3. עבודה עם ביה"ס הקולט - איך הוא נערך לקראת סוגים שונים של תלמידים - מהם סוגי המענים הלימודיים והחברתיים שלו? מהן הדרישות האקדמיות שלו? סף קבלה וכו'. לבדוק ולהציע "לימודיה" בתוך מסגרת התיכון לסיוע לתלמידים המגלים קשיים. להדגיש את חשיבות קליטת כל התלמידים ומתן מענים שונים ברמות שונות בתוך המסגרת כך שתתחזק תחושת ההשתייכות החברתית של כל התלמידים (במיוחד כשמדובר בתלמידי ישוב מסוים).
4. יש צורך להתייחס לתחושת הדחייה שחשים תלמידים שאינם מתקבלים לתיכון אליו הולכים באופן טבעי מרבית תלמידי החט"ב - אותם תלמידים שנדחים ע"י התיכון בעודם מאמינים שיכולים וצריכים להתקבל אליו. על היועצים להתערב בתהליך הקליטה לתיכון וללוות את הילדים והוריהם גם באופן פיזי בפגישות לקראת הקליטה. תחושת הדחייה והגירוש מרשת חברתית שנבנתה במשך שנים רבות במערכת החינוכית יכולה להוות מחסום רציני לילדים בעלי צרכים מיוחדים. יש לברר עם הילד מה יכול, מה הכוחות שלו ולגייס עבורו עזרה מתאימה.
5. חשיבות התייחסות לערך ההטרונות החברתית בחלוקת כיתות בתיכון (כמו בחט"ב) - תוך מתן תשובות ארגוניות לקריטריונים אקדמיים הומוגניים.
6. חשיבות גיוס ההורים במקום שיש לילדים קשיים רבים.
7. הדיאלוג עם ילדי כיתה ח' צריך לגעת בתחושת האפשרות לשיפור - אסטרטגיות למידה, העלאת מוטיבציה ללימודים, עידוד למידה, הצבת מטרות הישג לילדים. בדרך כלל נדרשים תלמידים בקליטה לתיכון להציג תעודות סוף ח' ותחילת ט' לכן העבודה חייבת להתחיל כבר בח'. העבודה צריכה להיות על שיפור עצמי, במטרה להגיע לחוויות של הצלחה וייצרנות ולא של תת משיגות.
8. מהות החט"ב הנה שהיא מסגרת מעבר אל - ומ-. התייחסות אליה ככזו תקל על ההערכות לצרכים ייחודיים של ילדים ממקום של עידוד למידה עם מטרות הישג מותאמות (ראה גם חוברת "בדרך לבגרות", עמליה הדרי - תוכנית להתמודדות עם תת-משיגות).
9. מעורבות הורים - בדיווח להורים לאורך זמן יש לפעול בערוצים שונים בוזמנית ובאופן חזרתי בתקופות שונות סביב נושאים שונים. יש לחזק תחושת המודעות והשליטה של ההורים ולסייע בידם להבחין במה יכולים ומסוגלים לשלוט ובמה לא, בהקשר למצב ילדיהם. לבדוק שההורים יהיו מכוונים לילדיהם לכל אורך התהליך - מה יכולים לעשות כדי לשנות את המצב כדי לשפר את סף הקבלה. לעודד יוזמות הוריות לגבי אבחונים, טיפול בעזרת גורמי סיוע וקשר קבוע עם מחנכים וכן בהצגת הילד בפני המערכת הקולטת.
10. כדאי לבדוק איזה סוג דיבור מתקיים בין החט"ב לתיכון סביב נושאים שונים ובכלל זה בנושא המעבר - וכן מה מעמד יועצי החט"ב בעיני יועצי התיכון ולהפך. חשובה הדברות ראשונית וגם הדברות רצופה בין מנהלי בתי הספר (ניתן לבצע בעזרת אמפתיה אקטיבית-נרטיבית) מתוך מטרה לשפר ולשנות נהלים שאינם מתאימים עוד או שמחבלים בתהליך המעבר.

11. חשוב ליווי יעוצי של הורים בסוגיות המעבר בכלל ולא רק ליווי של התלמידים.
12. יש להיערך ולדעת מול אילו הורים עומדים בתהליך הקליטה לתיכון - חלקם יצטרכו לערוך SHOPING, חלקם לא יוכלו לסבול דחייה ועל כן אסור להמליץ בפניהם להירשם לתיכון אליו אין סיכוי שילדיהם יתקבלו.
13. נושא של הדרכת מורים בתהליך מסירת הדיווח על תלמידים (רק בלוויית טופס של ויתור סודיות כמו בין גן לא') וההכנה למעבר שהוא קריטי - גם מבחינה אתית - כיצד ועל מה לדווח, ואיך להתייחס לדברים שעולים בתהליך העברת המידע (כולל לחץ על המורים מצד יועצי התיכון למסור מידע ואיומי הורים על מסירת מידע שעלול לחרוץ את גורל הילד).
14. חשוב להדריך הורים שלא להסתמך על ביה"ס בלבד בהכנה למעבר לתיכון - הילד הוא ראשית כל שלהם והם מכירים אותו הכי טוב. מעורבותם הרגשית בילד רבה ביותר. חשוב שיהיו מעורבים במעבר כי הם יישארו אתו בהמשך. החוויה ההורית צריכה להיות של שליטה, תמיכה ותחושת מסוגלות הורית.
15. התייחסות אל המעבר הזה ומעברים בכלל מנקודות מבט של **שימור ושינוי** בהקשר לצורכי ילדים ולעמדות ודרכי הוראה של מורים.
16. כדי שהמעבר יתנהל בצורה טובה יש לשפר את תפקוד המערכת המשגרת והקולטת.
17. חשוב ליצור דיבור ישיר בין מורי ט' וי' לגבי התפתחות ילדים - לימודית, חברתית, רגשית.
18. הקטנת או התאמת הפער והשקיפות בסטנדרטים לימודיים בין חט"ב ותיכון - תיאום בין רכזי מקצוע והקניית אסטרטגיות למידה מותאמות בסוף החט"ב (יש לדאוג להכשרת המורים למשימה זו).
19. הבהרת חשיבות ביה"ס המקיף המכיל את כל התלמידים בכל קשת היכולות.
20. קיימת בעיה של חוסר הערכה מצד מורי התיכון למורי החט"ב בשל הסטנדרטים הלימודיים הנמוכים של החט"ב. הדבר נובע בחלקו מן הנטייה של החט"ב ללכת לקראת תלמידים ולשפר ציונים לקראת המעבר. חשוב להבהיר את המסר הלימודי שישנו סדר של לימודים ודרכי הערכה בחט"ב שילדים צריכים להשתלב בהם - הציון משקף יכולות ומאמצים לאורך זמן של מחצית ואי אפשר לשפר ציונים ברגע האחרון.
21. חשוב לגייס מורים לסייע לתלמידים עם מוטיבציה גבוהה ועם יכולת כלכלית נמוכה.
22. כדאי להציע שבמהלך הלימודים לכל אורך השהייה במערכת הבית ספרית יערכו סריקות ומיפויים כדי שתמיד המערכת הקולטת תוכל מבחינה נהלית להיערך לקראת צרכי תלמידים והמערכת המשגרת תוכל לסייע בקידום הלימודי לקראת המעבר.
23. חשוב ליצור אתגרים לימודיים מבלי להפחיד את התלמידים.

ד. מעבר מביה"ס לצבא או לשירות אחר בקהילה:

שרטוט תמונה אידיאלית של המעבר:

בתמונה ניתן לראות דמויות משמעותיות קולטות שמלוות את המתגייסים. מערכת חינוכית הגורמת למתבגר העומד להתגייס לחוש שמכירים אותו, שהמסגרת החינוכית שומרת על ייחודיותו ועל התחושה ששייך אליה.

מסגרת המתחברת לאידיאולוגיה וציפיות המשפחה

קשר רציף בין משגרים וקולטים.

עיבוד הפרידה מהילדות ומן ההכלה הרבה של המערכת החינוכית תוך סגירת מעגל ומתן כוחות להתמודדות עם העולם המתנהל לעיתים קרובות על פי קודים אחרים.

עיבוד חששות מפני המעבר.

גישור של פער בין ציפיות למציאות העתידית.

הקניית יכולת למתבגר להשפיע ולכוון את עצמו - פיתוח מנהיגות עצמית והרגלים אפקטיביים

לקראת התנהלות במציאות חסרת שליטה ושאינה ממוקדת בתלמיד.

מסוגלות לנווט עצמו בבחירות שיעשה לקראת העתיד מחוץ למערכת החינוכית.

מערכת חינוכית שלוקחת אחריות על המקום של נורמות ההתגייסות לצבא בהתפתחות התלמיד בסוף לימודיו.

דגש על השלכות ההתגייסות להתפתחות היחיד ולהזדמנויות שנפתחות בפניו (מצב זמני, התנסות, התנדבות כערך ועוד..)

השפעת המצב במדינה על השפעת ואופי העיסוק במעבר הנוכחי.

חבירת הורים וביה"ס תוך שותפות וליווי - במידע, תכנים, רגשות, ערכים ועוד.

מאפיינים התפתחותיים

בשלב זה מגיעה היכולת השכלית והגופנית של התלמיד לבשלות.

מבחינת היכולת הרגשית וחברתית - המתבגר מגיע לשלב של הבנה עצמית מורכבת ומתוחכמת.

הוא בעל יכולת טובה יותר להסביר ולהכיל סתירות בעצמי, יכולת רפלקטיבית בהבנת העצמי, יכולת הכוונה עצמית במצבים רגשיים ותיעול מחשבות בצורה יעילה, מגלה ידע רב יותר על הדרך בה קשורים היבטים של העצמי, מתקדם בפיתוח חוסן רגשי ומפתח תקשורת טובה יותר עם הזולת, יכולת לעבוד עם האחר, ולהכיל אותו. התלמיד מפתח טווח רחב יותר של מערכות יחסים קרובים ומובחנים (קשר עם בני אותו מין, מינים שונים, אבחנה בין קשר עם הוריו לבין קשריו עם חברים וכו'). כל אלה מאפשרים לו השתלבות במילוי תפקידי מבוגרים בעבודה ובשירות הצבאי, תפקידים הדורשים ממנו עמידה באחריות ומחויבות לביצוע משימות.

בשלב זה התלמיד מצופה להתנסות במצבי חיים של אינטימיות, עצמאות, אחריות, פרידה ומפגש מחודש, בחירה והתנסות במסגרות עבודה ולימודים.

חשוב לזכור כי התלמיד במחצית השנייה של כיתה י"ב מצוי במצב לחץ קשה ביותר - הוא נדרש לעמוד בו זמנית במספר גדול מאד של משימות :

חובותיו לביה"ס כגון עמידה בבחינות בגרות, הכנת הפרידה - עיסוק במסיבת הסיום, הכנת ספר מחזור ועוד.

במקביל באותה תקופה עצמה מתנהל משא ומתן בינו לבין שלטונות הצבא : זימונים, גיבושים, בחינות קבלה, ראיונות וכדו.

שני התחומים הללו מלווים במטענים רגשיים גדולים ויש בהם להביא ללחץ.

מוקדי הקושי במצב זה הנם :

1. פרידה מאובייקטים הקשורים לתקופת הילדות.
2. רגשות אמביוולנטיים בקשר למעבר ממעמד של מתבגר למעמד של בוגר.
3. חשש מפני הלא ידוע.

4. עומס גדול של משימות רגשיות ומעשיות.

תפקיד המבוגר המשמעותי (הורה, מורה, אחר)

על המבוגר להביע דעה מבלי לדחוק במתבגר, להכיל את השינויים שחלו בו תוך השהיית תפיסות קודמות של המבוגר כלפיו, להכיר בניפרדותו ולשתפו בקבלת החלטות. להתעמת עם תפיסות חדשות שלו על מנת לאפשר לו גיבוש זהות ייחודית, לעקוב אחר צמיחתו התקינה תוך שימת לב לתזונה נכונה, שימוש באמצעי מניעה, מאמצים מרוכזים ולא מאוזנים (במיוחד לקראת הגיוס), לשעות שינה מבוקרות ולהתנהגויות סיכון. עליו גם לאפשר למתבגר את הניתוק או המעבר הצפוי מביה"ס למסגרות ההמשך על ידי שחרור רגשי ומתן לגיטימציה לפרידה. היבט נוסף של תפקיד המבוגרים הנו סיוע לתלמיד להכין את עצמו למעבר על ידי למידה, איסוף מידע, הכנה מנטאלית ורגשית. המבוגר מצופה גם לסייע לתלמיד בהתגברות על קשיים צפויים העומדים בפתח. גם כאשר נדמה שהמתבגר אינו מעוניין בסיוע או מעורבות המבוגרים, תפקידו של המבוגר להמשיך וללוות ולהתערב במידה הצורך.

מאפייני המערכת החינוכית ביחס להתנהלות התלמיד:

המתבגר עומד עתה בפני סיום לימודיו במערכת החינוכית שהיתה מצופה לספק לו במשך כל השנים בהן שהה בין כתליה תחושת שייכות, בטחון, ערך עצמי, מסוגלות, אוטונומיה ואוטנטיות. חלק מן הצרכים הללו בוודאי שלא סופקו במלואם בשל דגשים ייחודיים של המערכת או בשל כשלים וקשיים של התלמיד או המערכת. בשלב זה של סיום הלימודים על המערכת למצוא דרך ולשחרר את המתבגר תוך איפשר לנהל דיאלוג עמה. דיאלוג כזה עלול לעיתים להיות בוטה, לעיתים מתוך התכחשות או אף עוינות לתרומת הסגל החינוכי דבר המקשה על הצוות "להיות שם" בשביל התלמידים. לעיתים ניתן לראות גם צורך בהנצחת שמם וזיכרם של תלמידים הבא לידי ביטוי בגרפיטי, ונדליזם ועוד. על המערכת להיות מודעת לקשיי התלמיד ולשמור עליו כדי שיוכל לסיים את משימותיו, ולאפשר לו תחושה של שיגור מעצים לקראת משימותיו העתידיות במערכות אחרות. תפקיד זה של המערכת בשלב הסיום חייב להיות מודע ומתוכנן כדי שיתבצע בדרך הטובה ביותר שתאפשר, לצוות המורים תחושה של הגשמה ועשייה ברוכה מחד, אך גם תתייחס במיוחד לקשיי הניתוק והפרידה של התלמידים מאורח חיים אותו ניהלו במשך 14 שנים בהיותם במסגרת חינוכית.

המלצות וקווים מנחים לעבודת היועצת:

בהכנה לצה"ל ישנם שני היבטים להתערבות:

- א. עבודה עם כלל השכבה בתוכניות התערבות: תוכניות העוסקות בהיבט של מידע, היבט ערכי ובהיבט ההיסתגלותי.
- ב. עבודה פרטנית עם תלמידים: המיועדת לתת מענה לצרכים מיוחדים של תלמידים כגון: מצבים משפחתיים מיוחדים, חששות או פחדים שאינם נורמטיביים לשלב, סיוע בקבלת החלטות הקשורות לגיוס, תמיכה במצבים של אכזבות, כישלונות במיונים וגיבושים ועוד.
- ביחס לתלמידים אלו כדאי להיעזר במד"ני הנמצאת בקשר עם שלטונות הצבא מחד ואילו

היועצת יכולה להוביל בביה"ס קו הנותן לגיטימציה לפלורליזם - כלומר מילוי תפקידים שונים, הצטרפות למסגרות מגוונות מלבד צה"ל, יחד עם עידוד למצוינות והישגיות בקבלת תפקידים בצבא.

2. כדאי להתחיל את תוכניות ההכנה לצה"ל בכתה יא' על מנת ללוות את התלמידים בהתייצבות הראשונה שלהם בלשכת הגיוס. תלמידים רבים נוטים לזלזל בבחינות המיון ועלולים בשלב מאוחר יותר להתחרט, על כן רצוי לספק מידע על חשיבות המיון והראיון.

3. יחד עם ההכנה לגיוס, תפקידה של היועצת הנו לאפשר לתלמידים לבצע תהליך פרידה מסודר מן הילדות, ממסגרת חמה ועוטפת ומן הדמויות המשמעותיות שליוו את התלמידים.

4. על היועצת לסייע למורים לעודד את התלמידים לבנות לעצמם סיפור נארטיבי של הצלחה והישג יחסית ליכולת כל תלמיד. יש להניח כי עבודה בכיוון כזה תסייע לתלמידים לזכור את התקופה שעברה עליהם בביה"ס כתקופה חיובית ומקדמת צמיחה, וסיפור זה ילווה את המשך התפתחותם כבוגרים (ראה לדוגמא נספח ב' העוסק בפרידה מן התיכון).

הערה: בשונה ממעברים קודמים שעד כה לא טופלו באופן מיוחד בספרות המקצועית, קיימות במעבר זה מספר תוכניות בנושא ההכנה לצה"ל ובין השאר כאלה המתייחסות בעיקר להיבטים רגשיים (ראה מקורות).

מרכיבים בתהליך המיועד להכנת צוות חינוכי לקראת בניית

תוכניות התערבות ייחודיות :

- א. התחברות לנושא המעבר דרך הפן האישי - סיפור התמודדות במעבר בילדות - רגשות, חוזקות, כישורים, איומים, הזדמנויות ונקודות אור שהמעבר האישי פתח.
- ב. איתור סוגי מעברים : 1. מצבי מעבר נורמטיביים, מדורגים, צפויים ומתוכננים מכתה לכתה וממסגרת אחת לשנייה.
2. מצבי מעבר שאינם נורמטיביים ואינם צפויים במהלך החיים - כאבדן, גירושין, אבטלה, קושי בריאותי, הגירה ועוד.
3. מעבר בתוך מעבר - כאשר באופן בוזמני מתרחש למשל מעבר נורמטיבי לחט"ב ומעבר שאינו צפוי לעיר אחרת, שכונה אחרת וכו.
- ג. למידת מודל המעברים - מהות המעברים הללו בתוך מהלך החיים בבית הספר, תוך איתור תקופות קריטיות להתערבות במעבר.
- ד. העשרה בנקודות להתבוננות במעבר הנורמטיבי מתוך עקרונות של מעבר שאינו נורמטיבי.
- ה. בניית תמונת עתיד רצוי (אידיאלי) לכל דרגת מעבר נורמטיבי.
- ו. התמקדות במאפיינים וצרכים ייחודיים בכל שלב התפתחותי במהלכו מתרחש המעבר, תוך התייחסות למאפיינים גופניים, קוגניטיביים, רגשיים-חברתיים, מצבי חיים אופייניים, ומול כל אלה התייחסות לתפקידי הסביבה החינוכית (מבוגרים משמעותיים, בני גיל וארגון הסביבה).
- ז. מיקוד בצרכים ייחודיים העולים במעבר והעלאת קוים מנחים ייחודיים להתערבות.
- ח. בניית התערבות מערכתית-הוליסטית הנשענת על התובנות והעקרונות להלן.

עקרונות מנחים בבניית תוכניות התערבות בנושא "מעברים":

1. קיים צורך בשינוי עמדות והכנת מעצבי המדיניות ואנשי הסמכות (מפקחים, מנהלים משני צידי המעבר) לתהליך בטרם תבנה ותועבר התוכנית.
2. ישנה חשיבות לחבירה ושיתוף גורמים נוספים בתהליך ובהעברת התוכנית כגון: רשות מקומית, שפ"ח וגורמים במשרד החינוך.
3. בכל תוכנית מעבר חייב להיות קשר ראשוני בין אנשי המוסדות - אנשי הסמכות (מפקחים ומנהלים) לפני הכשרת אנשי הצוות והתערבות בתלמידים. קשר ראשוני זה נועד להכשיר את הלבבות למשמעות השינוי העומד להתרחש גם ברמת מדיניות וגם ברמת תכנים ולסייע ביצירת הרצף הנחוץ במעבר.
- יש צורך בהכנת הצוותים של שתי המערכות החינוכיות (המשגרת והקולטת) קודם לחוד ואח"כ ביחד. כדאי להתחיל את ההכנה בחיבור למעבר אישי (ראה לעיל).
- הדיון בסיפור מעבר אישי יכול להיעשות באמצעות שאלות המאפשרות אינטרוספקציה ורטרוספקציה כגון:
 - א. מהו המעבר?
 - ב. באיזו מידה היית מוכן לקראתו - חוזקות וחולשות?
 - ג. מהם הרגשות שעורר?
 - ד. אילו כישורים היו נחוצים להתמודדות עמו?
 - ה. אילו איומים יצר המעבר?
 - ו. אילו הזדמנויות פתח?
 - ז. אילו יכולת לחזור שוב למעבר מסוים, מה היית רוצה שיקרה אחרת?
- כמו כן ניתן לערוך: תיאום ציפיות, קיום דיאלוג במטרה לחבר למעבר הספציפי והדרישות שמעלה, הבנת מהות המעבר תוך התייחסות לצורכי הילד והוריו - כל זאת רצוי לערוך בנוכחות דמויות סמכות (מנהל, רכז שכבה, מפקח) הקשורות להתוויית ה"אני מאמין" החינוכי של כל מערכת.
4. רצוי להקים צוות היגוי לנציגי שתי המסגרות לתכנון השלבים הטכניים של המעבר והתאמת תכני למידה, אסטרטגיות הלמידה וכו.
5. שתי המערכות צריכות לעבוד בשני מישורים לפחות:
 - א. ניהול המעבר וחלוקת תפקידים בהקשר למעבר.
 - ב. הערכות לשונות נתונה בצורכי התלמידים תוך שמירת האנושיות, הרגישות והאמפתיה במעבר.
6. יש צורך ביצירת תוכנית מעברים משותפת למסגרות הקולטת והמשגרת לשמירת עקרון הרצף, תוך בדיקת הרלוונטיות שלה למצב משתנה, ותוך יצירת נהלים מחייבים ותוכניות על בסיס קבוע שהן חלק ממסורת שתי המסגרות, והמסתמכות על הנחיות שפ"י.
7. חשוב לשמור על אתיקה של צנעת הפרט והעברת מידע על תלמיד.
8. רצוי לפתח כלים למעקב אחר התלמידים העוברים לאחר המעבר במסגרת הקולטת.
9. יש לשים דגש על פיתוח כשירות חברתית מתאימה לשלב ההתפתחותי ולנורמות ההתנהגות ונהלים השונים הנדרשים במסגרת הקולטת.

10. חשוב לשתף את השכבה הבוגרת בשנה במערכת הקולטת בקבלת והסתגלות התלמידים החדשים (חונכות).
11. הכנת המסגרות למעבר בנושאי שיגור וקליטה הנה תהליך ממושך הדורש גמישות במיפוי וחיפוש אחר דמויות חינוכיות מתאימות וגיוסן (הכשרת לבבות).
12. רצוי ליצור מדדי הערכה ליעילות תוכנית המעבר הנבנית - מדדים התנהגותיים-חברתיים, לימודיים, סוג השיח, יוזמות חינוכיות - מה אם נראה, נשמע, יקרה - יאפשר לנו לדעת שהתוכנית אמנם היתה יעילה.
13. חשוב להעלות את המודעות לסגנון למידה אישי, דרכי למידה מותאמות לכל תלמיד, ועבודה על אסטרטגיות של התארגנות וניהול זמן.

שיקולי דעת וקשיים צפויים בהעברת "תוכנית מעברים"

1. מצד אחד הקשר בין המסגרות החינוכיות חייב להיות רציף, עקבי ושגרת, אחרת יש חשש שהתהליך יתקע ויצור התנגדויות משני הצדדים אשר יעמדו לרועץ לתלמידים העומדים בפני המעבר. מאידך, קשר הדוק מדי עלול להיתפס כאיום וחדירה לתחום המדיניות הבית ספרית של המסגרות הללו.
כדי שהתהליך יזרום יש צורך בחיזור מתמיד אך גם הרגעה ותיאום.
2. פעמים רבות קיימים פערים בציפיות שתי המסגרות בנוגע למוכנות ללמידה, נורמות התנהגות, רמת אחריות של התלמידים וכו'. בתהליך של חבירה בין שתי המסגרות חשוב ביותר לכן לערוך תיאום ציפיות וחלוקת תפקידים באשר להכנה למעבר ובאשר לאופן הקליטה ועידוד ההסתגלות (ראה עבודה מסוג זה בנספח א': תוכנית המעבר מגן לא').
3. יש לקחת בחשבון את המאפיינים הייחודיים של אוכלוסיית היעד (הורים, תלמידים) ולהתאים את התוכנית לצורכי אוכלוסייה זו על מנת למנוע פרשנויות מוטעות תלויות תרבות, מסורת, אמונה, אידיאולוגיה וכו' העלולות ליצור מכשולים בשלבי המעבר.
4. חשוב שבעלי התפקידים בשתי המסגרות לא ירימו ידיים וישדרו ייאוש או התפרקות מאחריות עקב ביקורת או אי שביעות רצון או התנגדות, וייתחסו לחשדנות ולביקורת כחלק נורמטיבי של תהליכי חבירה בין גופים שונים. חשוב לכן שבתהליך יצירת תוכנית מעבר בין המסגרת הקולטת למשגרת יוצרו נהלים ברורים עם לוח זמנים מקובל על שתייהן.
5. תהליך המעבר בנוי נדבך על נדבך ויש בו שלבים שונים שבחלקם הם עבודה ייעוצית הממוקדת בצד הרגשי, וחלקם תהליכי קבלה, מיון וחלקם קשורים להכרות והתחברות למסגרת הקולטת. חשוב לא לדלג על אף שלב או לקצר תהליכים מחד, אך גם לא למשוך את התהליך יותר מדי. יש לכן יש להתחשב מראש באירועים צפויים וחגים המתרחשים במהלך השנה ולהתאים את השלבים המתוכננים למועדים אלו מדי שנה.
רצוי לתכנן זאת מן הסוף להתחלה על מנת לקבל את מימד הזמן המיועד לתוכנית.
6. הכנת תוכנית מעברים אינה מבטיחה בהכרח שיתוף פעולה מצד גורמים נוספים, אך מסייעת למתכננים להיערך לקראת המעבר ביעילות, מתוך שיקולי דעת וחשיבה על הקשיים הצפויים.

מקורות:

1. אלמליח ל' (1997). תוכנית מניעה לתלמידים והורים בשלב הגיוס לצה"ל בנושא ספרציה-אינדוידואציה, עבודת גמר לתואר שני באוניברסיטה העברית (ייחודה של העבודה הנה מיקוד בהורים).
2. אילון ע' (1987). איזון עדין, הוצ' ספריית פועלים.
3. אנטונובסקי א' (אייר תשנ"ח, 1998). המודל הסלוטוגני כתיאוריה מכוונת בקידום הבריאות, מגמות ל"ט, מס' 2-4.
4. בנסון ג' (1992). יצירתיות בעבודה עם קבוצות, הוצ' אח.
5. הרמלין ת' וישראלשוילי מ' (עורכים). לקראת גיוס, הוצ' שפ"י ומנהל חברה ונוער - משרד החינוך.
6. חוברת לקידום מיטביות, הסילבוס ההתפתחותי של שפ"י, הוצ' שפ"י- משרד החינוך (בדפוס).
7. כישורי חיים, כישורים, נושאים התפתחותיים ומניעתיים, א'-ב', ה'-ו', הוצ' שפ"י ות"ל (ה'תשנ"ז).
7. ישראלשוילי מ' (1992). סיבוב חד, הוצ' רמות תל אביב. (מודל למעורבות היועץ החינוכי עפ"י מודל החיסון).
8. סולברג ש' (תשנ"ז). פסיכולוגיה של הילד והמתבגר, מבוא לפסיכולוגיה התפתחותית, מאגנס : ירושלים.
9. סרוף א' ואחרים (1998). התפתחות הילד טבעה ומהלכה, הוצ' האוניברסיטה הפתוחה : תל אביב.
10. סגל ל' (1999). מעברים והסתגלות למקום חדש אצל מתבגרים - כאירוע חיים לוחץ, עבודת תיזה לתואר שני, ביה"ס לעבודה סוציאלית, האוניברסיטה העברית : ירושלים.
11. עינת ע' (1995). כן-לא, שחור לבן, הוצ' איתאב (המאמר על טקסי התבגרות - חיים חזן).
12. פוירשטיין ר', הרצאה בנושא "מעברים בחינוך" בתוך החוברת : מעברים בחינוך, הוצ' אגף שחר - משרד החינוך.
13. רוזמן מ' ואחרים (1989). זהות אישית, הוצ' רמות.

נספחים:

נספח א' – תוכנית מעבר מגן לכתה א' – חגית חבר וסמדר ארז

נספח ב' – פעילויות לסיום י"ב – לאה אלמליח

נספח ג' – סדנה בנושא פרידה – אסנת בינשטוק

נספח ד' – שתי זוויות של התבוננות בגישה ביבליותראפית, במעבר לכתה א' – לאה אלמליח

נספח א': תוכנית מעבר מגן לכתה א' – חגית חבר וסמדר ארז

תכנון-על ראשוני לתוכנית מעברים גן – כיתה א' (עפ"י רעיונות הליבה הנמצאים בערכה)

בהנחיית ד"ר אסנת בינשטוק

תכנון: חגית חבר וסמדר ארז

רציונל:

תוכנית העוסקת בהכנה מוקדמת למעבר תפחית התנגדויות, תחרויות וקשיים בשיתוף פעולה בין הגורמים השונים ותדגיש את טובת הילד וצרכיו, תוך התגמשות הגורמים השונים לפי צרכים אלו, גם אם התגמשות זו מהווה סטייה מסוימת מן התפיסה החינוכית שבה הם דוגלים.

הכנה מקדימה נפרדת ומדורגת של דמויות הסמכות (מנהלת ביה"ס ומפקחת גנ"י) ולאחר מכן את שתי הפרופסיות (גננות ומורות) תאפשר שינוי תפיסת המעבר בקרבן ותקדם ותתאים את הערכות שתי המסגרות החינוכיות (גן וביה"ס) לקראת צרכי הילד במעבר. בעקבות הכנה זו סביר להניח שהגננות יתמכו ביתר קלות בהכנת הילד לשינוי שהמעבר ללימוד אקדמי ולמסגרת מורכבת יותר מחייב, ואילו המורות יוכלו לתמוך ביתר קלות בשינוי חלקים גניים במסגרת הבית ספרית. כל פרופסיה תוכל להגמיש את ציפיותיה מעצמה בהקשר למעבר, ולהנחות את הפרופסיה האחרת לקראת פרידה ואו/קליטה של הילדים.

הגננות יפחיתו בעצמן את הצורך ביצירת תלות ושימור ויעודדו עצמאות ויכולת התמודדות עם שינוי בקרב ילדי הגן, וכן ויעברו בעצמן תהליך מדורג של פרידה מילדי הגן במהלך גן חובה תוך תחושת הישג ותרומה. ואילו המורות יפתחו בעצמן יכולת הכלת שונות בהיענות לצרכים דיפרנציאליים, הבנה שהילדים הנקלטים רכשו את המיומנויות לפי יכולתם והשלב ההתפתחותי אליו הגיעו, תוך שהן מאפשרות למידה בגישות שונות על פי צרכי הילדים ומשלבות משחק, יצירה ותנועה בעבודה הלימודית.

תחושת התחרות המקצועית והתקיעות בפערים ביחס לדרישות מן הילד תרד, והן תשתפנה פעולה באופן טבעי וזורם.

בהכנה מקדימה זו יש לכלול (לחוד) כמובן את הורי הילדים המלווים אותם לאורך כל חייהם והנם שותפים חיוניים גם במעברים.

פעילות הכנה של היועץ עם מפקחת הגנים והגננות לקראת גיבוש תוכנית מעברים

פגישה ראשונה: יועצת הגיל הרך ומפקחת הגנים

מטרת הפגישה – הכנה בגן לקראת המעבר לביה"ס, בתחומים: הרגשי, החברתי, ההתנהגותי וארגון אלמנטים שיסייעו ללמידה אקדמאית בגנים.

1. המשך תפיסה ההוליסטית של צרכי הילד במציאות המשתנה.
2. דגש על אימון הילד לעבור ממצב של ילד גן ללומד אקדמי. אימון זה כולל עבודה על הרגלים, תוצרים, מצבי הערכה, משמעת, כללי מסגרת בית ספרית וכו'. דרכי לימוד מכינות התומכות בשלב ההתפתחותי הבא ומסייעות בהסתגלות הילד לנדרש עם המעבר לכיתה א'.

3. אימון בהתמודדות חברתית, מחברה חד גלית לחברה רב גלית, כאשר הילד הופך להיות קטן בין גדולים במסגרת הבית ספרית.

פגישה שניה: יועצת גיל הרך, מפקחת וגננות

מטרת הפגישה – התחברות לנושא המעברים באמצעות בדיקת מעבר אישי מהגן לכיתה א', אשר חוותה כל אחת מהמשתתפות.

שאלות מנחות לפגישה –

1. מהו מעבר עבורי?
2. באיזו מידה היו המשתתפות מוכנות לקראת מעבר שחוו מהגן לבית"ס – חזקות וחולשות?
3. מהם הרגשות שעורר המעבר?
4. אילו כישורים היו נחוצים להתמודדות עמו?
5. אילו איומים יצר המעבר?
6. אילו הזדמנויות פתח המעבר?
7. אילו ניתן היה לחזור למעבר האישי, מה היו רוצות שיהיה אחרת, ארגונית, רגשית, חברתית, משפחתית וכד'.

מהלך הפגישה –

1. כל אחת מתארת בצבע, צורה או מילה מהו מעבר עבורה? (בהתייחס לשאלת ההנחיה הראשונה).
2. התייחסות במליאה לשאלות המנחות 2-6, כאשר המנחה ירכז את עיקרי הדברים על הלוח.
3. עבודה בזוגות או קבוצות קטנות ביחס לשאלה המנחה השביעית.

- התוצרים של סעיף 3. יהוו בסיס לפגישה המשותפת גננות – מורות.

פעילות הכנה של היועצת עם מנהלת ביה"ס והמורות לקראת גיבוש תוכנית מעברים

פגישה ראשונה: יועצת ביה"ס והמנהלת

מטרת הפגישה – העלאת נכונות לשינוי בתפיסת צרכי הילד במעבר לבית"ס הנוגעת לשימור וייצוג המסגרת הגנית בביה"ס בד בבד עם השינוי תוך כדי הצעת הנקודות הבאות:

1. שימור ושילוב ההווה המשחקית שהיתה בגן בסביבה החינוכית של כתה א'.
2. יצירת מרכזי עבודה בקבוצות קטנות יחד עם מבוגר.
3. קביעת סדר יום זורם ללא מעבר חד בין השיעורים, ע"י חלוקת השיעורים הכפולים ליחידות קטנות יותר (למשל משחק, שיר, דרמה, יצירה, פעילות גופנית וכד').

4. קיצור יחידות הלימוד בתחילת השנה והארכתן בהדרגה.
5. שיעורים דינמיים המשלבים פעילויות מוטוריות עם יצירה ולימוד אקדמי.

פגישה שניה: יועצת מנהלת ומורות

(ראה פירוט פגישה שניה יועצת גיל הרך, מפקחת וגננות).

הצעות למערכי פעילות - גננות, מורות ויועצות בבניית תוכנית משותפת למעבר

גן – ביה"ס

מטרת הפגישות: לאפשר לכל מערכת לשתף את הצד השני בהצלחות בשיגור ובקליטת הילדים במעבר לביה"ס. במהלך הפעילויות יש להתייחס תחילה להצלחות בתהליך המעבר ובשלב מאוחר יותר יש לגעת גם בקשיים.

הצעה ראשונה:

פעילות פותחת – משחק סימולציה:

- גננת תציג ילד שנפרד מהגן ועובר לכיתה א' ומורה תציג את הגננת אשר נפרדת מהילד העובר לכיתה א'.
- מורה תציג ילד הנכנס לכיתה א' וגננת את המורה הקולטת את הילד.

נקודות לדיון בעקבות הסימולציות:

- א) מהן הציפיות מילד המסיים את הגן, של הגננות והמורות.
 - ב) מה קורה לילד בתהליך המעבר מבחינה חברתית, רגשית, התנהגותית?
 - ג) מודעות למשך תהליך המעבר, שחווה כל ילד מההיבט האישי.
- שלב מסכם – חבירה לחשיבה משותפת גננות ומורות, שמטרתה להקל על הילד במעבר מהגן לביה"ס?

הצעה שניה:

פעילות בדמיון מודרך –

לעצום עיניים ולחשוב על המקום האידיאלי שהייתי רוצה להיות בו עכשיו, המראות, הריחות, הרעשים, הטעמים, להשתמש בכל החושים כדי לחוות את המקום. לבנות במקום האידיאלי כיתה א' ולהכניס לכיתה את כל החושים שדמיינו אותם.

נקודות לדיון בעקבות הדמיון המודרך:

- כיצד ניתן להפוך את הכיתה שלנו לאידילית יותר?
- האם אפשר לקחת חלק מהתמונה האידיאלית לביה"ס?
- כיצד ניתן לאפשר לילד להפעיל את כל חושיו במסגרת הכיתה?
- כיצד נשמר את המוטיבציה, היצירתיות, האתגר וכושר ההמצאה של הילד במעבר מגן לא'?

שלב מסכם מההצעות שהועלו בסעיפים ג' ו-ד':

אילו הצעות ניתן לשמר באופן אופרטיבי במסגרת ביה"ס?

הצעה שלישית:

חווייה אישית –

חשיבה על המעבר שנחויה בילדות מהגן לכיתה א'.

ניתן להביע את החוויה בצבע, צורה, ציור או כתיבה.

שיתוף בחוויה האישית בקבוצה או בזוגות.

נקודות לדיון:

- מה היה מסייע ומקל בתהליך המעבר? (תוך התייחסות למשפחה, לגננת, למורה, לחברים, לדמות מסוימת).
- אילו דברים הקלו על תהליך המעבר (דמויות, חפצים, מחשבות, ארגון המקום).
- אילו הזדמנויות יצר המעבר עבורי ואילו מיומנויות הקנה המעבר לעתיד?
- מהן החוזקות הדרושות לילד במעבר מהגן לביה"ס מבחינת כישורים חברתיים, תמיכה של הבית, דימוי עצמי, ניסיון קודם של מעבר וההכרה בו, מוטיבציה למעבר ועוד.

שלב מסכם:

מהי תרומתו של איש החינוך בתהליך הסתגלות מיטיב לילד במעבר ממסגרת גן למסגרת

ביה"ס?

הצעה רביעית:

קולג' – החומרים ליצירה: בריסטולים, ג'ורנלים, מספרים, צבעים, דבק ושדכנים.

- חלוקה לקבוצות או זוגות מעורבות מורות וגננות.
- כל משתתפת תגזור מג'ורנל או תצייר דמויות וחפצים הקשורים לגן ולכיתה א'.
- בזוגות או בקבוצות המעורבות יערך מיון של האלמנטים השייכים לגן, לכיתה א' או לשניהם גם יחד. הדבקת התוצרים על בריסטול ליצירת קולג' משותף.
- הצגת הקולג' במליאה.

נקודות לדיון:

(א) השונה בין שתי המסגרות.

(ב) המשותף בין שתי המסגרות.

(ג) מה יכולה כל מסגרת לתרום למסגרת השנייה?

שלב סיכום:

כיצד ניתן לתרום להסתגלות מיטיבה של הילד ולמוכנותו במעבר מהגן לכיתה א'?

*בהמשך לכל פעילות תיערך פעילות נוספת אשר במהלכה תחבורנה המורות והגננות לעריכת

פעילויות משותפות גן – ביה"ס.

הפעילויות המשותפות יתבצעו במהלך שנה"ל ויכללו:

- ביקורים הדדיים בגן ובביה"ס
- פעילויות סביב חגים

- קבלות שבת משותפות
- פעילויות חוץ משותפות כגון: טיולים, הצגות, מוזיאונים וכד'.

לסיכום הפעילויות

כיצד ניתן לתרום להסתגלות מיטיבה של הילד ולמוכנותו במעבר מהגן לכיתה א'?

חלק מהילדים בשלים לעלות לכיתה א' וחלק פחות. הסיבה איננה בגלל העובדה שלא הכשירו את כל ילדי הגן, אלא בגלל העובדה שכל אחד בשל בקצב שלו, השונה מאד זה מזה. כשגננת או מורה מקבלת קבוצת ילדים חדשה, היא עושה עבודה נפלאה באיתור הילדים השונים במשך תקופה ארוכה.

אפשר לדמות זאת לפי *המטאמורה של אנטוניו בסקי* – ילדים הנמצאים על גדות הנהר, ילדים הטובלים בחלק העליון של הנהר וילדים הנופלים לתוך הנהר.

הקבוצה הראשונה, ילדים ההולכים בבטחה על גדות הנהר, יודעים לשחות, לנווט את עצמם, לרסן את עצמם, נוהרים מהסכנות וכו'.

הקבוצה השנייה, ילדים הטובלים, עם קשיים בהסתגלות, זקוקים להכוונה מיוחדת והעצמה כדי שלא יפלו למים, ילדים שלוקחים מראש שיכולים להיסחף למים ולכן זקוקים לטיפול שוטף, ילדי מתי"א שיוצרים להם מסגרות תמיכה.

הקבוצה השלישית, ילדים הנופלים לתוך הנהר, הטובעים, ילדים בסיכון, הלא מטופלים (בגלל התנגדות הורים, הזנחה, טעוני טיפוח וכו').

לגננות ולמורות – לקחת *"מצלמה פנורמית"* ולמפות את ילדי הגן/הכיתה. לאתר את שלוש הקבוצות השונות ולמקד עליהם בזום. מיהם המחזיקים, המסתגלים? הרוב הדומם, אלו שיצליחו בכל מצב. המחליקים – האם מקבלים מענה מספק? הנסחפים – הילדים בסיכון החייבים טיפול מיידי ואינטנסיבי.

צריך להיעזר בכל הגורמים הטיפוליים – פסיכולוגים, מתי"א, יועצות, עמיתים כדי לתת מענה לכל קבוצה.

פעילויות הכנת הורים למעבר ילדיהם מהגן לכיתה א'

מטרת הפעילויות: להפוך את ההורים לשותפים ביצירת סביבה תומכת, מעשירה ובלתי כובלת לילדים.

1. סיור והצגת צוות ביה"ס (מנהלת, רכזת, מחנכות, יועצת, פסיכולוגית, אחות וכו').
 2. הרצאה של הצוות הבין מקצועי בנושא מעברים ומוכנות לכיתה א', תוך שילוב אקטיבי של ההורים במהלך השיחה.
 3. פעילות הורים בהנחיית צוות ביה"ס בנושא: *"עד כמה קשה זה יכול להיות?"*
- ההורים יחולקו לקבוצות, כאשר כל קבוצה תונחה ע"י אחת מאנשי הצוות.
- קבוצה א' – כל אחד יצטרך לפענח משימת "כתב סתרים" (ראו נספח).
- קבוצה ב' – כל אחד יצטרך לכתוב את שמו וכתובתו ביד הלא דומיננטית.

נקודות לדיון בקבוצות:

- מה הרגשתי?
- מדוע היתה המשימה קשה יותר?
- חוויות מן העבר שהפעילות הנ"ל הזכירה לי.
- במליאה:
- דיווח קבוצתי על הפעילות.
- סיכום הדיווחים הקבוצתיים תוך הדגשת הצורך בהכנה כדי שילדינו יעברו במעבר מהגן לכיתה א' עם מירב תחושת ההצלחה.
- 4. פעילות מונחת נוספת צוות ביה"ס – הורים בנושא:
"המעבר או השינוי המוצלח שלי"
- ההורים יתבקשו להיזכר במעבר או בשינוי המוצלח ביותר שעשו וישתפו בו את הקבוצה.

נקודות לדיון:

- קשר טוב ותמיכה.
- עניין וגיוון במעבר.
- למידה חדשה והסתייעות בניסיון הקודם.
- תחושת הצלחה בהתמודדות עם המעבר.
- שלב הסיכום:
- גם ילדינו זקוקים לדברים הנ"ל כדי לחוות את המעבר לביה"ס כמוצלח וכך לעלות שלב בסולם המעברים והשינויים שעוד נכון להם במהלך חייהם.
- פוירשטיין מזכיר שלוש דרכי התמודדות בעת שינוי:
- מאבק והתנגדות בו.
- התכנסות וברירה.
- בשתי הדרכים הנ"ל אין בעצם התמודדות והכלה של השינוי. לכן אנו צריכים לשאוף להגיע לדרך השלישית: שינוי פנימי בעצמי תוך התרחבות שלי להכלת החדש.

דוגמאות לחלקים מן התוכנית:

1. מפגשי גננות – מורות עין-הרים תשס"ד

מפגש ראשון

הקדמה (כ-15 דק')

מטרת המפגשים היא להפגיש בין שתי פרופסיות – גננות מורות, כך שיתאפשר שינוי תפיסת המעבר בקרבן ותתאים את הערכות שתי המסגרות החינוכיות – גן וביה"ס, תוך התייחסות לצרכי הילד במעבר.

בפגישות הללו תהיה התייחסות להכנת הילד לשינוי במעבר למסגרת שהיא שונה הן פיזית והן אישית (רגשית, חברתית, התנהגותית, קוגניטיבית וכו'). הגן מהווה חממה, מסגרת קטנה ומשפחתית. הגננת בגן מהווה דמות אמהית, סוג של אמא אווזה. בגן יש אווירה ביתית קטנה

חשוב שבמפגשים הנ"ל לא תהיה אווירה של שיפוטיות ותחרותיות, אלא אווירה של שיתוף פעולה והעצמה הדדית, תוך הדגשת החיוב שבכל מסגרת. הציפייה של כולנו צריכה להיות ראייה קדימה והכנת תוכנית מעברים שתהיה תוכנית אורך ותשמש אותנו לשנים הבאות. נשתדל לבנות דגם אופרטיבי שיהיה גם גמיש ויענה על צרכי כל הצדדים המעורבים במעבר. אל לנו לשכוח את ההורים המשמשים כגשר ועוגן להצלחת המעבר. יש להדגיש את החרדה המועברת על-ידם והמטביעה את חותמם על הילדים. כמוכן חשוב כיצד המערכת מעצימה את ההורה ומה תפקידו כדמות משמעותית לילד בתהליך המעבר (לספק חום ואמון, לענות לצרכים הפיזיים והרגשיים, לכוון את הילד לסביבה החברתית המתרחבת).

מעבר לפעילות

כדי שנוכל להבין את הילד מבחינה רגשית בתקופת המעבר, צריך להתחבר בראשונה לתובנה הפנימית שלנו – לרגשות ולתחושות שחשנו אנחנו במעבר לכיתה א'.

פעילות

ישיבה בזוגות או שלשות מורה-גננת.

שיתוף אישי בחוויה של מעבר מהגן לכיתה א' (כ-10 דק').

שיתוף במליאה של גננת ומורה בנוגע למעבר האישי שלהן.

במליאה - נקודות לדיון (רשומות על בריסטול, כ-40 דק'):

1. מה היה מסייע ומקל בתהליך המעבר? (תוך התייחסות למשפחה, לגננת, למורה, לחברים, לדמות מסוימת, לחפץ).
2. אילו דברים הקשו על תהליך המעבר (דמויות, רגשות, מחשבות, ארגון המקום).
3. אילו הזדמנויות יצר המעבר עבורי ואילו מיומנויות הקנה המעבר לעתיד?
4. מהן החוזקות הדרושות לילד במעבר מהגן לביה"ס מבחינת כישורים חברתיים, תמיכה של הבית, דימוי עצמי, ניסיון קודם של מעבר וההכרה בו, מוטיבציה למעבר ועוד.

ריכוז הנושאים שעלו בנקודות לדיון:

טבלה על הלוח: סוג המעבר: מהגן לכיתה א'

חוזקות חולשות רגשות כישורים הזדמנויות איומים משאלות ועצות

סיכום (כ-15 דק')

מתוך החוויה האישית שלכן ולאור הדברים שעלו בטבלה, מה לדעתכן יהפוך את תהליך המעבר לקל יותר ברמת הגננת המורה ההורים הילדים

מפגש שני :

הפסיכולוגית – (הרצאה קצרה של כ- 15 דק') מה קורה לילד במעבר מגן ל-א? דרגת בשלות רגשית מצופה- התנהגותית, חברתית וקוגניטיבית. לקראת אילו תפקידים בוגרים מצופים ממנו?

פעילות – משחק סימולציה (כ- 10 דק')

פעילות פותחת – משחק סימולציה :

8. גננת תציג ילד שנפרד מהגן ועובר לכיתה א' ומורה תציג את

הגננת אשר נפרדת מהילד העובר לכיתה א'.

כרטיס סימולציה לילד : נצמד לגננת, דורש את תשומת ליבה יותר מהרגיל,

מלשין על חבריו, מציג התנהגות ילדותית במיוחד ותלותית וכו'.

כרטיס סימולציה לגננת : מעודדת את הילד לפתור את הבעיות לבד תוך מתן

אפשרויות פעולה וכו'.

• מורה תציג ילד הנכנס לכיתה א' וגננת את המורה הקולטת את

הילד.

כרטיס סימולציה לילד : מתקשה להפרד מההורים, חרד מהכניסה לכיתה, בוכה,

מתקשה למצוא מקומו בקבוצת השווים וכו'.

כרטיס סימולציה למורה : מנסה להרגיע את הילד, לתת לו תשומת לב, להעסיק

אותו, לחבר אותו לילדים אחרים וכו'.

לאחר הסימולציה (כ- 10 דק') - לאפשר למציגות לנתח כיצד הרגישו בתפקיד, מה הדגישו

בהתנהגות, בציפיות ובתגובות לתפקיד השני.

נקודות לדיון בשלוש קבוצות עם רישום על בריסטולים גדולים (כ- 30 דק') :

(א) *השונה* בין שתי המסגרות.

(ב) *המשותף* בין שתי המסגרות.

(ג) *התרומה ההדדית* – כיצד יכולה כל מסגרת לתרום למסגרת השניה? להתייחס לתרומה

ההדדית על דרך החיוב בלבד ולא מנקודת מבט ביקורתית או שיפוטית.

שלב סיכום במליאה (כ- 15 דק') :

להזכיר את הרצאת הפסיכולוגית על דרגת בשלות הילד. כיצד ניתן לתרום להסתגלות

מיטיבה של הילד ולמוכנותו במעבר מהגן לכיתה א'?

חלק מהילדים בשלים לעלות לכיתה א' וחלק פחות. הסיבה איננה בגלל העובדה שלא הכשירו

את כל ילדי הגן, אלא בגלל העובדה שכל אחד בשל בקצב שלו, השונה מאד זה מזה. כשגננת

או מורה מקבלת קבוצת ילדים חדשה, היא עושה עבודה נפלאה באיתור הילדים השונים

במשך תקופה ארוכה.

אפשר לדמות זאת לפי *המטאפורה של אנטונובסקי* – ילדים הנמצאים על גדות הנהר, ילדים

הטובלים בחלק העליון של הנהר וילדים הנופלים לתוך הנהר.

הקבוצה הראשונה, ילדים ההולכים בבטחה על גדות הנהר, יודעים לשחות, לנווט את עצמם, לרסן את עצמם, נזהרים מהסכנות וכו'.

הקבוצה השנייה, ילדים הטובלים, עם קשיים בהסתגלות, זקוקים להכוונה מיוחדת והעצמה כדי שלא יפלו למים, ילדים שלוקחים מראש שיכולים להיסחף למים ולכן זקוקים לטיפול שוטף, ילדי מתי"א שיוצרים להם מסגרות תמיכה.

הקבוצה השלישית, ילדים הנופלים לתוך הנהר, הטובעים, ילדים בסיכון, הלא מטופלים (בגלל התנגדות הורים, הזנחה, טעוני טיפוח וכו').

לגננות ולמורות – לקחת "מצלמה פנורמית" ולמפות את ילדי הגן/הכיתה. לאתר את שלוש הקבוצות השונות ולמקד עליהם בזום. מיהם המחזיקים, המסתגלים? הרוב הדומם, אלו שיצליחו בכל מצב. המחליקים – האם מקבלים מענה מספק? הנסחפים – הילדים בסיכון החייבים טיפול מיידי ואינטנסיבי.

צריך להיעזר בכל הגורמים הטיפוליים – פסיכולוגים, מתי"א, יועצות, עמיתים כדי לתת מענה לכל קבוצה.

לסיכום

ברצוננו להקים צוות היגוי אשר יתכנן את המהלכים האופרטיביים למעבר שיהיה מורכב מנציגת המורות, נציגת הגננות והיועצות.

2. סיכום מפגשי גננות מורות שהתקיים בבי"ס עין-הרים בהנחיית יועצת ביה"ס והגנים

סיכום מפגש ראשון

מטרת המפגש היתה להפגיש בין שתי פרופסיות גננות - מורות, תוך התחברות מההיבט האישי לנושא המעבר מהגן לכיתה א'. שאיפתנו שתאפשר הבנה ושינוי בתפיסת המעבר ותהייה חשיבה על הערכות המסגרות גן – ביי"ס, תוך התייחסות לטובת הילד וצרכיו במציאות המשתנה.

הקפדנו במפגש זה להתייחס להכנת הילדים לשינוי במעבר למסגרת שהיא שונה פיזית וגם אישית במובן הרגשי, חברתי, התנהגותי וקוגניטיבי, תוך שימת דגש לשינוי בין שתי המסגרות והבנת התהליך המדורג של הפרידה מהגן והקליטה בביה"ס, כך שתענה על הצרכים השונים ואפשרויות הלמידה בגישות שונות. הדגשנו את החיוב שבכל מסגרת, שיתוף הפעולה והעצמה הדדית ושללנו את התחרותיות ושיפוטיות. למשל, בתחילת המפגש עלתה ההתייחסות לפן הדידקטי בהקשר להכנת הילדים לכיתה א', תחום שבעתו גרר חיכוכים ומתחים בין מורות לגננות ובנקודה זו עמדנו על כך שהמפגשים יתמקדו בתחום הרגשי, חברתי והתנהגותי.

בעקבות הפעילות הראשונה התייחסו המורות והגננות לחוזקות, חולשות, רגשות, כישורים, הזדמנויות ואיומים בעקבות התחברותן האישית למעבר שלהן לכיתה א'. לסיכום הועלו עצות ומשאלות בנוגע למעבר.

להלן טבלה המסכמת את מכלול תחומי התייחסות אלו מנקודת מבטן של הגננות והמורות:

חוזקות	חולשות	רגשות	הזדמנויות	איומים	משאלות ועצות
אחריות.	הסעות.	התלהבות	מימוש	הישרדות	חונכות כבר בגן.
בגרות.	ילקוט כבד.	פחד	מיומנויות	טקס	ליווי בהסעות.
עצמאות.	פער גילאים.	כעס	שרכש בגן.	קבלת	תמיכה.
גיוס כוחות.	חברה רב	חרדה	עצמאות	ילדים	פעילויות לשימור הרצף.
עזרה מדמות	גונית.	שמחה	ובגרות.	לכיתה א'.	למידה חוויתית – שימור חלקים גניים
מוכרת	ריבוי	גאווה	הרחבת	חרדה	במסגרת ביה"ס.
משמעותית	דמויות.	ביטחון	המעגל	משינוי	דמויות משמעותיות מלוות את הילדים
לילד.	סדר יום	ציפיות	החברתי.	חוסר	בחודשים הראשונים.
היכרות של	מתוחם.	התרגשות	הכריות	יכולת	ביקורים הדדיים.
המקום אליו	ישיבה לאורך	נדודי שינה	חדשות.	לחזור.	פעילות הורים בגנים לפני המעבר.
עוברים.	זמן.	הרטבות	חוויות	הליכה	קשר גננות מורות לפני המעבר לתיאום
ציפיות	מיומנויות	קיפאון	לימודיות	לאיבוד.	ציפיות בתחום הרגשי, חברתי
לקראת	וכישורים	הלם	חדשות.	חשש	והתנהגותי.
השינוי.	חברתיים,	רגרסיה		מלאכזב.	
כישורים	התנהגותיים.	בהתנהגות.			
חברתיים.	אחיזת עפרון	געגועים			
	וכתיבה.	למסגרת			
		הקודמת.			

במהלך המפגש עלה הצורך להרכיב תוכנית עבודה – גננות ומורות לתאום ציפיות והפיכת תהליך המעבר לקל יותר ברמת הילדים וההורים בתחום הרגשי, ההתנהגותי והחברתי. עלתה בקשה מצד המורות והגננות לחשיבה משותפת בנוגע להכנת ילדי הגן לכישורים יומיומיים, תוך הבנת התחושות וההתנהגויות של ילד גן – ילד א'. הגננות ביקשו שיהיה קשר רציף בין לבין המורות בנוגע לתחומים בהם יעסקו בשנת המעבר.

כמו-כן התייחסו הגננות לחשיבות מפגשי הורים להכנתם והעצמתם בנושא מעבר ילדיהם לכיתה א' – בסיפוק חוס, תמיכה, אמון, הענות לצרכים הפיזיים – רגשיים וכיוון הילד לסביבה חברתית רחבה יותר.

עלה נושא הילדים אשר קיים סימן שאלה לגבי הבשלות שלהם לעלות לכיתה א' והחשיבות בשיתוף ההורים וההתייעצות עם הצוות הבין מקצועי של ביה"ס וזאת בעידוד הגננות.

לסיכום הזמנו את כל הנוכחים למפגש הבא בעוד שבועיים.

סיכום מפגש שני

במפגש השני ערכנו פעילות סימולציה שמטרתה התחברות והבנת הצרכים והרגשות של ילד גן וילד כיתה א' ושל מורה וגננת, תוך היפוך תפקידים. כמו-כן עלתה התייחסות למשותף בין שתי המסגרות ומה כל מסגרת יכולה לתרום לשנייה – תרומה הדדית על דרך החיוב ולא מנקודת מבט שיפוטית. בהמשך נערך דיון בנושא שימור החלקים הגנניים בביה"ס, במהלכו הייתה התייחסות לתחומים הבאים:

- הוויה משחקית
 - דינמיקה בשיעורים
 - מרכזי עבודה בקבוצות קטנות ביחד עם מבוגר
 - סדר יום זורם ללא מעבר חד בין השיעורים
 - חלוקת השיעורים ליחידות קטנות במהלכם שילוב של משחק, דרמה, יצירה ופעילות גופנית
 - יצירת כלים ללמידה חדשה להכרות הילד עם עצמו וכוחותיו
 - הקניית אמצעים לגשת ללמידה
 - הקניית גמישות ואמצעי חשיבה
- תוכננה הרצאה של הפסיכולוגית בנושא מוכנות לכיתה א' מבחינה רגשית, התנהגותית, חברתית וקוגניטיבית ומאפיינים התפתחותיים נוספים. מכיוון שנבצר מהפסיכולוגית להגיע מסיבות בריאותיות, נתנו סקירה קצרה וממצה בנושא.

לאחר מכן נערך סיכום ביניים בנוגע לתרומה ההדדית והקשר בין הגן לביה"ס ושימת לב לבשלות הילד במעבר כחלק מהגורמים להסתגלות מיטיבה ולמוכנות המעבר לכיתה א'. כאשר ערכנו פעילות מטאפורית של אנטונובסקי, בקשנו מהגננות והמורות למפות את ילדי הגן/הכיתה על-פי המטאפורה, כדי לאתר את שלוש הקבוצות השונות, לעבוד בהתאם עם כל קבוצה ולהפנות את הילדים בסיכון לטיפול מיידי ואינטנסיבי.

סיכום המפגש נערך במתחם שכבת כיתות א' – המורות ערכו סיור לגננות בשכבה והסבירו על דרכי הלמידה, מבנה השכבה וההכנה שנעשית לקליטת ילדי כיתות א', כולל הכנת ההורים. הסיור הקנה לגננות אינפורמציה רחבה ומרגיעה בנוגע לשימור החלקים הגניים בתוך ביה"ס, למשל פינות הבית, קוביות, תחפושות וכד', בתוספת של פינות עבודה- קריאה וכתביה. לאחר מכן ניתן הסבר של מרכזת החינוך המיוחד בביה"ס על הכיתות המקדמות, אופן קליטת הילדים והמענה לצרכיהם המיוחדים על-ידי צוות המורים וביה"ס.

במפגש זה הוקם צוות היגוי כדי לערוך תוכנית אופרטיבית משותפת גן – ביה"ס, בנושא המעבר.

מצ"ב התוכנית של מפגשי גננות מורות עין-הרים וסיכום מפגשי וועדת ההיגוי.

3. מפגשי הורי הגנים בנושא המעבר לכיתה א' בבי"ס עין הרים

1. דברי פתיחה – תודות לנמצאים: מנהל השרות הפסיכולוגי, מרכזת הגנים במטה יהודה, סגנית מנהלת עין-הרים ומרכזת מתי"א, יועצת עין-הרים, יועצת גננות מטה יהודה, גננות והורים.

2. רקע למפגש – השנה התקיימו מפגשים, בין גננות הגנים המזינים את בי"ס עין-הרים, לבין המורות של כיתות א', ב', ו-ג'. המטרה ליצור דיאלוג שיוביל להבנת המעבר מהגן לביה"ס וחשיבה בנוגע להערכות שתי המסגרות גן – ביה"ס לקראת המעבר, תוך התייחסות לצרכי הילד והכנתו למעבר – למסגרת השונה פיזית ואישית במובן הקוגניטיבי, רגשי, התנהגותי וחברתי במציאות המשתנה.

בסיכום המפגשים נערכה תוכנית מעברים הכוללת:

- ביקור הורים בביה"ס ביום פתוח.
- ביקור נציגי ילדי א' בגנים (יישובי).
- ביקור ילדי ה' בגנים, אשר יחנכו את ילדי כיתות א' בשנה הבאה.
- ביקור ילדי הגנים בביה"ס.

כמוכן יערך מפגש הורים עם פסיכולוגית ביה"ס והמדריכה לאוריינות לקראת סוף שנת הלימודים.

3. אסוציאציות – "מעבר לכיתה א' זה כמו..." (גשר, סולם, שמש, ים סוער, זריחה, צמיחה,

סיכום האסוציאציות – הבדלים בין גן לבי"ס.

"שמענו על אסוציאציות שונות בנוגע למעבר, בואו נחשוב על שתי המסגרות השולחת והקולטת ומה ההבדלים ביניהן?" שיתוף ההורים.

במעבר לכיתה א' מתרחש תהליך של שינוי ממסגרת הגן למסגרת ביה"ס, שהיא שונה פיזית ואישית במובן הרגשי, החברתי, ההתנהגותי והקוגניטיבי.
- הילד עובר לביה"ס, שהוא מבנה פיזי גדול ורחב יותר (ריבוי חדרים, קומות, מזכירות, מנהלה וכו').

- הילד פוגש מספר דמויות רחב יותר – מורים וילדים.

- הילד צריך למצוא את מקומו מבחינת שייכות לכיתה ולביה"ס.

- בגן הילד נמנה עם הבוגרים, בביה"ס עם השכבה הצעירה ונמצא בחברה רב גילאית,

הדורשת ממנו התמודדות חברתית וכישורים בתחום.

- הילד עובר ממסגרת אינטימית עוטפת למסגרת הדורשת יותר עצמאות ומיומנויות אחרות: התמצאות במרחב (ריבוי חדרים, קומות), הסתגלות לנומרות התנהגות חדשות, חוקי משחק ונגישות למבוגרים בהפסקה, לעלות להסעה עם תיק כבד, בהתמודדות עם מיומנויות למידה (קריאה, כתיבה, חשבון...).

5. פעילות "כתב הסתרים" – נבדוק את המיומנויות הבסיסיות הנדרשות מהילד בכיתה א'.
חלוקת דפים של כתב הסתרים, כשההורים מתבקשים לפענח אותו. אילו הרוצים אתגר נוסף יכולים לכתוב ביד הלא דומיננטית.

שאלות לדיון: א. מה הרגשתם, חשבתם או חשבתם בעקבות הפעילות?

ב. האם המשימה הייתה קשה עבורכם?

פעילות "כתב הסתרים" מהווה הדגמה קטנה לתחושות ולחויות שחווים חלק מהילדים עם המעבר לביה"ס בתחום הקריאה והכתיבה, חוויות שאינן מוכרות להם, אך יכולות להוות עבורם תחושות של אתגר והצלחה לצד הקושי שלעיתים כרוך בהן. תחושות וחוויות אילו ואחרות עשויות לבוא לידי ביטוי גם בתחומים האחרים (החברתי, ההתנהגותי והרגשי).

מאפיינים בתקופת הילדות המוקדמת (גילאי 3-6)

במעבר מהגן לכיתה א' קיימת דרגת בשלות המצופה מבחינה רגשית, התנהגותית, חברתית וקוגניטיבית.

א. בתחום הקוגניטיבי והגופני -

- שפה – שאלת שאלות, שיתוף, אוצר המילים גדל, תחילת רצף סיפורי, התחלה של שימור כמות, סיווג, הסמלה וכו'.
- הקשב שאינו סלקטיבי והזכירה משתפרים.
- גופני – שיכלול המוטוריקה, יותר כוח ושיווי משקל.
- קביעת הדומיננטיות של צד אחד, תאום עין-יד, גזירה ציור וכתובה.

ב. מטלות רגשיות-חברתיות -

- פיתוח תחושת העצמי, מצפון, ויסות רגשי מפותח.
- עיכוב או הדחקה ביטויי תחושות שליליות בעיקר והופעת רגשות חדשים : גאווה, בושה ומודעות לנורמות חברתיות.
- אמון, ציות, שליטה עצמית.
- למידה על הסביבה החברתית המורחבת.

ג. מצבי חיים -

- למידה ממשחק חופשי ופורמלי.
- משחק דמיוני (כאילו) – ביטוי רגשי למציאות והתמודדות עם רגשות.
- משחק תפקידים (סוציודרמטי)
- מצבי מעבר יומיומיים – כניסה ופרידה (מהורים, חברים, צוות גן, סוף שבוע)
- מצבי למידה מכוונים.
- חלק מהילדים בשלים לעלות לכיתה א' וחלק מהם פחות. הסיבה אינה נעוצה בכך שלא הכשירו את הילד, אלא בעובדה שלכל ילד קצב התפתחותי שונה זה מזה.

6. שאלת דיון להורים – "מה נראה לכם חשוב, מקל ומאפשר מעבר טוב יותר לכיתה א'?"

סיכום הדיון -

מדיניות ביה"ס – שימור החלקים הגנניים כדי לאפשר התפתחות וגדילה ממקום של

ביטחון.

המעבר מהגן לביה"ס הינו תהליך מדורג של פרידה וקליטה, וכדי שהמעבר יהיה מיטיב ומסייע בתחומים השונים שהוזכרו, ביה"ס מלווה את הילדים בחודשי ההתאקלמות הראשוניים (חונכות כיתות ו'), משמר חלקים גנניים ומאפשר למידה בגישות שונות המתאימות לכל ילד. אלו באים לידי ביטוי בתחומים הבאים:

- א. בשימור ושילוב ההווה המשחקית שהיתה בגן בסביבה החינוכית של כיתה א'.
- ב. קיום מתחם נפרד לילדי כיתות א', תוך יצירת מרכזי עבודה בקבוצות קטנות יחד עם מבוגר.
- ג. סדר יום זורם, ללא מעברים חדים בין השיעורים.
- ד. חלוקת השיעורים ליחידות קטנות ודינמיות, במהלכן יש שילוב של משחק, דרמה, יצירה, שיר, פעילות גופנית ולימוד אקדמי.
- ה. הקניית ביטחון, שייכות, ותחושת ביטחון עצמי, תוך יצירת כלים חדשים ללמידה חדשה, להכרות הילד עם עצמו וכוחותיו והקניית אמצעים לגשת ללמידה.

7. הקליטה לכיתה א' –

- תוכניות לימוד
- רכישת קריאה וכתביה
- מיומנויות החשבון
- איתור ואבחון ילדים עם קשיי למידה

8. שאלות הורים -

9. סיכום המפגש –

במעבר מהגן לכיתה א' קיימת דרגת בשלות המצופה מבחינה רגשית, התנהגותית, חברתית וקוגניטיבית. חלק מהילדים בשלים יותר לעלות לכיתה א' וחלק פחות. הסיבה איננה נעוצה בכך שלא הכשירו את הילד, אלא בעובדה שלכל ילד קצב התפתחות שונה אחד מהשני.

יחד עם זאת, ההורים, כמו גם אדם משמעותי אחר (גננת או מורה) משמשים כעוגן להצלחת המעבר. לפעמים קיימת דאגה, חרדה וחוסר ידיעה בקרב ההורים לגבי המעבר ואילו מועברים על ידם ומטביעים את חותמם בילד. לכן להורים תפקיד משמעותי לילד במעבר בסיפוק ביטחון, תמיכה, אמון ביכולות והענות על הצרכים שלו. כמוכן, הם יכולים לכוון את הילד לסביבה חברתית רחבה, משפחה ובני גיל.

הכנו דף ובו הצעות ורעיונות שמכוונים למעבר מיטיב ומסייע. ניתן לבחור הצעה אחת או שתיים ולנסות ליישם אותן (ראה בגוף הערכה סעיף "הצעות וקווים מנחים לעבודת היועצת").

כמוכן ביה"ס בשיתוף השרות הפסיכולוגי ישלח כל שבוע דפי הסבר כיצד ניתן לקדם ולפתח את הילד בתחומים השונים.

תודה על שיתוף הפעולה!

נספח ב': פעילויות לסיום י"ב (סדנה למחנכי י"ב)

כתבה: לאה אלמליח

משימה: לרשום על פתק: פרידה עבורי היא.....

או: היזכר בפרידה שחוויית. מה חשבת? מה הרגשת? כיצד השפיעה עליך הפרידה לאורך זמן?
דיון במליאה:
סוגים שונים של פרידה

פרידות נורמטיביות: מעבר משלב לשלב, מחטיבה לתיכון ועוד
פרידות לא נורמטיביות: כשהפרידה מתרחשת לפני הזמן הנורמטיבי למשל עזיבת בית ההורים
בגיל צעיר, פרידה ממקום מגורים (מעבר דירה), גירושים (עבור הילד) מוות בטרם עת,
פרידות כפויות
פרידות מרצון ובחירה
פרידות מאנשים
פרידות ממקומות
פרידות מתקופה
פרידה מאיבר בגוף

אילו רגשות מתעוררים בזמן פרידה?
עצב, צער, געגועים, כאב, כעס, שמחה והקלה, פליאה או רגשי אשמה ביחס למה שאני מרגיש (אין יכול להיות שאני עצוב לעזוב את בית הספר... אין יכול להיות שאני מרגיש הקלה כשמישהו מת...)

תגובות הגנתיות אפשריות:
הכחשה: התעלמות מהעובדה שהסיום מתקרב
נסיגה: הופעת נסיגה ברמת הישגים וברמת תיפקוד
הימנעות מקשר: "הענשת" הגוף שממנו נפרדים או טקטיקה של: אני נוטש לפני שאתה נוטש אותי.
הפחתה בערך הפרידה והגוף שממנו נפרדים: הבלטת החסרונות על מנת להפחית את תחושת האובדן.
התקפה נגד הגוף שממנו נפרדים: הופעת כעס מעורב בכאב
יצירת תלות: הופעת תובענות בקשר, שמטרת להפוך את הפרידה לבלתי אפשרית עבור שני הצדדים.

מה מטרות ההתערבות החינוכית בנושא הפרידה?
אוורור רגשי. (ונטילציה)
ללמד כישור חיים- לבצע את הפרידה והמעבר מתוך מודעות לכך שאנו בונים עבור התלמיד דגם שבו יוכל להשתמש בשלבי החיים הבאים. על כן חשוב להראות את האוניברסליות של הפרידה. להגביר את תחושת השליטה על ידי הרחבת המודעות לאפשרויות תגובה שונות בעת הפרידה.

להפחית תגובות רגרסיביות ובעלות פוטנציאל שלילי , כפי שנימנו קודם .

מה המרכיבים החיוניים בתהליך פרידה ?

סיכום מה שהיה –ברמה האינפורמטיבית (פרוט המרכיבים שהיו בתהליך הקשר) מה המטרות שהושגו, ההישגים , אילו מטרות עדיין חסרות ...
מה ההשפעה של מה שהיה עלי –כיצד השתניתי, מה זה עשה לי , לאן זה הביא אותי...
ביטוי הרגשות השונים..שימוש בדרכים כמו מטאפורות, דמיון מודרך, שירים ועוד..
להגיד תודה על הדברים הטובים, להמליך את הרגשות ולדבר עם הגורם שממנו נפרדים, להשאיר ערוצים פתוחים במידת האפשר כדי שתוכל לשוב במידת הצורך ולקבל עזרה.
בניית טקסי פרידה : החלפת תמונות, מספרי טלפון, מתנה, שירים, בילוי משותף.....
להסיק מסקנות לגבי עצמך , תובנות לגבי המשך הדרך ובכלל..
להתכונן לשלב הבא ע"י איסוף מידע.

הערה למורים : מצד אחד אנחנו רוצים לשמוע את כל הרגשות של התלמידים ולכן יש לאפשר ולתת לגיטימציה לכל הרגשות שלהם, ולא להתווכח איתם , גם כאשר לעיתים קשה לנו לשמוע זאת .

מצד שני ברמה החינוכית אנחנו רוצים לכוון לעשייה חיובית : לומר תודה, לראות גם את ההישגים, להעריך את מה שנתנו לך, להעריך את ההישגים של עצמך .
לנראטיב של האדם יש השפעה עצומה : אדם שיכול לספר לעצמו נאריטיב חיובי על עצמו , יוכל לצאת מהתקופה בתחושה של יכולת , ולא באמירה כוללנית כמו : אני "לוזר"!
לאמירה הפנימית הזאת יש חשיבות עצומה לגבי היכולת וההנעה של אדם בהמשך דרכו.
גם תלמידים שהצלחה שלהם היא חלקית בלבד , חשוב להוציא אותם עם התמקדות בחלקים המוצלחים ועם לקחים לגבי החלקים שיש לשפר. הכוונה זאת יש בה כדי לרכז את הכעס של חלק מהתלמידים כלפיו . כאשר תלמיד מרגיש כישלון הוא כועס ומאשים את עצמו אבל גם אותנו ואת כל העולם.

נספח ג':

מעורבות היועצת בשלושת שלבי המעבר:

(כתבה: עירית בר סלע, יועצת בכירה)

א. שלב הכנה למעבר

ב. שלב המעבר

ג. שלב הקליטה וההסתגלות

א. שלב ההכנה:

- בשנה האחרונה להימצאות התלמיד במסגרת חינוכית ולקראת המעבר יוקדש זמן במערכת לעבודה סדנאית עם התלמידים במליאה, בקבוצות קטנות ויחידים.
1. היועצת תהיה מעורבת בבניית תוכנית מעברים שעיקריה:
- זיהוי מקורות כוח להתמודדות עם שינוי, שיפור תהליכי בחירה, ניהול רגשות והקניית יכולת התמודדות עם תסכול, כעס, פחד או משבר, ופיתוח כישורי חברות ומיומנויות פרידה.
 - 2. היועצת תכשיר את המחנכים וכלל חדר המורים בתוכנית המעברים תוך שימת דגש על ליווי התלמידים בתוכנית המעבר.
 - 3. היועצת תפגוש את הורי התלמידים במליאה לתיאור תהליך המעבר, למסירת מידע על המסגרת
 - הקולטת, ותכין את ההורים לקשיים הצפויים תוך גיוס ההורים לליווי ילדיהם בתהליך.
 - 4. היועצת תפגוש את ההורים ברמה פרטנית במידת הצורך.
 - 5. היועצת תעבוד עם קבוצות קטנות של תלמידים בסיכון: משפחות מורכבות, עולים, בעיות בריאות, ליקויי למידה וכו.
 - 6. היועצת תאסוף מידע רלוונטי לגבי התלמידים וארגונו למסירה למסגרת ההמשך.
 - 7. היועצת תיזום תכנון ותיאום מדיניות בין הנהלות המסגרת המשגרת והקולטת באשר לנוהלי המעבר, ותלווה את התלמידים במפגשיהם עם המסגרת הקולטת.

ב. שלב המעבר:

1. יועצת ביה"ס המשגר אחראית על העברת מידע אל המסגרת החינוכית הבאה בצורה מקצועית תוך שמירה על צנעת הפרט, הקפדה על כללי האתיקה ובכפוף לחוזר מנכ"ל:
- מידע המתאר תפקוד לימודי, התנהגותי וחברתי.
 - מידע שמטרתו לשמור על בריאותו הפיזית והנפשית של התלמיד.
2. יועצת ביה"ס הקולט שותפה בבניית מערך תמיכה לילדים בעלי צרכים ייחודיים (בהתאם למידע שהתקבל מן המסגרת המשגרת).
3. יועצת המסגרת הקולטת אחראית על הרכבת הכיתות החדשות בהתאם למידע שהתקבל, בהתאם לשיקולים המערכתיים של ביה"ס ושיקולי הדעת המקצועיים שלה.
4. יועצת ביה"ס הקולט תפגוש את התלמידים ו/או משפחותיהם לקראת המעבר.

ג. שלב הקליטה וההסתגלות:

1. יועצת המסגרת הקולטת תכשיר את הצוות החינוכי לקליטת התלמידים.
2. היועצת תכשיר חונכים בוגרים במסגרת החינוכית לליווי התלמידים הנקלטים.
3. באחריות היועצת לקיים ימי גיבוש ברמה שכבתית כיתתית / קבוצתית. בפעילויות הנ"ל יושם דגש על כישורי התמודדות, הסתגלות למערכת החדשה ויצירת קשרים חברתיים.
4. במסגרת שעות חינוך תעביר היועצת את תוכנית "כישורי חיים" במטרה לאמן את התלמידים בכישורים הרלוונטיים להסתגלות תקינה. עבודה זו תעשה בקבוצות קטנות המאפשרות התייחסות לכל תלמיד.
5. היועצת אחראית לקיים מעקב אחר תהליך הסתגלות התלמידים למסגרת החדשה והבניית מסגרות לצורך מתן מענה לתלמידים בעלי צרכים ייחודיים.

נספח ד':

סדנה לפיתוח דפוסי פרידה (מיועדת לצוות מורים ובתהליך מקביל לתלמידים)

(הכינה אסנת בינשטוק, בסיום שנת לימודים ולקראת פרישת מורים, 1997)

בסדנה: פעילות פתיחה ודיון קצר, הרצאה, פעילות מסכמת ודברי סיכום.

חומרים: 1. לורדים עבים צבעוניים.

2. גיליון בריסטול גדול ועליו מודבק ציור בלון מתרומם מן האדמה, כרטיסים לבנים ריקים, דבק.

3. דפי בריסטול לבנים עליהם יפורטו פעילויות בנושא פרידה כנ"ל: נושא, מטרות, כלים, דרכי העברה, המלצות והתאמות לשכבות שונות - ליצירת מאגר פעילויות.

4. דף הנחיות למורה לגבי דפוסי פרידה.

משך הסדנה: כשעתיים - שלוש.

א. דברי פתיחה: הרציונל:

אנו נמצאים בשלבי סיום שנת הלימודים, כולנו עומדים בפני פרידה מביה"ס פרידה זמנית וקצרה יחסית - החופש הגדול, חלקנו עומד בפני פרידה ממושכת יותר או פרידה סופית מביה"ס ומעבר למקום אחר. חשוב שנכיר תהליכי פרידה בחיים בכלל, ובביה"ס בפרט - פרידות שלנו ממערכת, מחברים לעבודה, מתלמידים, ופרידת תלמידים מאתנו. ננסה להיכנס לתוך עולמם של התלמידים ונבדוק מה עובר עליהם במצבי פרידה וכיצד נוכל לסייע להם ולעצמנו בפרידות השונות המתרחשות בביה"ס בעזרת הבניית דפוסי פרידה.

ב. פעילות פתיחה:

ראשית ננסה לבדוק מה אומר לכל אחד מאתנו המושג "פרידה".
פעילות: הצוות יושב במעגל. במרכז המעגל להניח את הבריסטול שעליו מודבק בלון גדול. כל מורה יקבל כרטיס בצורת אליפסה ועליו יכתוב בלורד צבעוני מלה או משפט אחד המיצג עבורו את הפרידה. את הכרטיס יצמיד אל תוך הבלון. בסיום התהליך יקרא המנחה את אוסף המשפטים ויבקש מחברי הצוות לנסות ולראות קבוצות תוכן בתוך הבלון (כמו: פרידות סופיות, זמניות, הכרחיות, התפתחותיות, מתוך בחירה וכו', וכן רגשות הקשורים לפרידה, מטפורות שונות אצל חברי הצוות בהקשר לפרידה ועוד). המנחה יסכם בקצרה את הדברים ויעלה למודעות התייחסויות שונות לפרידות, רגשות סותרים או מגוונים וכו'.

ג.רקע תיאורטי - הרצאה:

בספרות משמעותה של פרידה במובנה הקיצוני היא מוות, סופיות. מאחר וכל סיום כרוך בפרידה, אחת התגובות הרגשיות המאפיינות סיום תהליך או תקופה היא חרדת פרידה. לפרידה ולחרדה הקשורה בה הרבה משמעויות אישיות. כתוצאה מפרידות אמיתיות או מדומות שקרו לאנשים בעבר, יש לחלקם תחושות של אובדן, המלוות ברגשות קשים כמו כעס, רגשי אשמה, דיכאון או הערכה עצמית נמוכה. החרדה מאובדן דמות משמעותית כמו מחנך, למשל, היא העברה של חרדה ורגשות אמביוולנטיים שהתלמידים חשים לגבי פרידה אפשרית מהוריהם. יחד עם זאת, פחדי פרידה הם חלק בלתי נפרד מתהליכים של צמיחה וגדילה. הדי הפרידה המאיימת של האם מן התינוק בגיל הרך מתעוררים מחדש בכל פרידה במעברים הבלתי נמנעים מהבית לגן, לבית הספר, לכתה חדשה, לצבא, לשכונה חדשה, לעיר אחרת וכיוב.

במהלך החיים נוספות פרידות המותירות משקע של כאב, אכזבה ופחדי נטישה. החשש מפני הנטישה והפחד מאבדן אהבה ומתחושת הבדידות גורמים פעמים רבות לתחושה של חוסר ישע ובהגברת הצורך בתלות והגנה. החברה האנושית בנתה לעצמה דפוסי פרידה ברורים במצבי חיים שונים במטרה לעזור לפרט להתמודד עם פרידות. כך ניתן למשל לראות בכל התרבויות והדתות דפוסי פרידה במקרה של מוות ועיבוד האבל. בדת היהודית בנוי תהליך הפרידה והאבל בצורה טקסית בעלת ערך תירפוייטי רב - הפרידה הפיזית מתרחשת במהלך הלוויה, אחריה ימי השבעה, השלושים ויום הזכרון לאחר שנה.

בגן במיוחד ובביה"ס היסודי הבנוי מקבוצות גיל, צוות מורים, צוות בינמקצועי וכו'. הפרידה ממנחה הקבוצה - המנהל, המחנך היא הפרידה הקשה ביותר עבור הקבוצה, משום שאז מתממשים הפחדים מפני הנטישה ופרידה של דמויות הוריות (בניגוד לפרידות מחבר בקבוצה, או היעדרות של חבר וכו'). אירועים אלו של פרידה מראש הקבוצה - מהווים גם הזדמנות טיפולית מיוחדת במינה אשר מאפשרת לחברי הקבוצה לבדוק רגשות, מחשבות ביחס לפרידה, הזדמנות לעבד פרידות ישנות שלא עובדו.

ההנחה היא שאם יתרחש תהליך הפרידה בצורה נכונה, ניתן יהיה לזהות ול'תקן' תגובות ורגשות מוטעים ותהליך הפרידה יהווה למעשה חוויה מתקנת, בונה ומצמיחה כוחות. שלב הסיום והפרידה מהווה גם הזדמנות להערכה עצמית, להסתכלות במה שהשגתי עד כה, היכן אני עומד ביחס לתחילת תהליך שאני עובר, על מה אני רוצה להמשיך ולעבוד.

המטרה, בעצם, לאפשר לחברי הקבוצה לעבור את תקופת הפרידה בצורה רגועה, מדודה, כאשר אי הנוחות ממצב הפרידה תהיה מזערית.

חשוב להיות ערים למספר תגובות האופייניות לתהליכי סיום ופרידה ומהוות למעשה שלבים בתהליך הפרידה:

1. דיכאון על אובדן.

2. כעס על הדמות המשמעותית - המחנך, המנהל, המדריך.

3. לבסוף - עבודה בונה והתמודדות עם הקושי להיפרד.

- כדאי לעקוב ולהתייחס בתהליכי פרידה למספר התנהגויות בעייתיות העלולות להופיע :
- א. התכחשות - הבעת הפתעה כי שוכחים שעומדים לפני פרידה, נסיון לתכנן המשך או ציפייה למפגשים נוספים.
 - ב. נסיגה - דפוסי תלות יתר במנחה, חזרה להתנהגויות בעייתיות שכבר נעלמו.
 - ג. בריחה - התנהגות הרסנית או אלימה כלפי חברי הקבוצה, המנחה, כלפי ציוד, כלפי פעילות, נשירה מן הקבוצה (אי ביקור סדיר, היעדרות, איחורים, מחלות וכו.).
 - ד. נטישת אחריות - אי הכנת משימות, אי הבאת ציוד וכו.
 - ה. דחיית המנחה - שילך כבר, לא צריכים אותו.
 - ו. עבודת יתר - בתקווה להמשך, אי התמודדות עם האירוע.
 - ז. סירוב לעבוד - אי ציות להוראות, אפאתיות, מעורבות ואינטראקציה נמוכות וכו.

סוגי הפרידות במערכת החינוך

- א. פרידות התפתחותיות, צפויות ומתוכננות - במעבר מגן לא', בסיום החטיבה הצעירה, במעבר מו' לחט"ב וכו..
- ב. פרידה בעת החלפת מורה באופן רוטיני - אחרי שנתיים בדרך כלל.
- ג. פרידות לא צפויות - עקב מות, מחלה, החלפת מנהל, עזיבת מורה, מדריך, עזיבת חבר לכתה וכו.

לעיתים נדמה לנו שכאשר הפרידה מתוכננת וצפויה או רוטינית קל יותר להתמודד אתה, וקיימת נטייה ליחס חשיבות גדולה יותר להתמודדות במצב לא צפוי. אולם כדאי להיות ערים לעובדה שצוינה קודם לכן, כי לכל אדם ישנם משקעים מפרידות אחרות שעבר בחייו, אשר עלולים לצוץ במצב הפרידה הנוכחית - קלה ככל שתהיה בעינינו. חשוב לכן להיכנס לתוך עולמם הפנימי של הילדים ולנסות בעזרת פעילויות שונות לאפשר להם לעבור בצורה מתקנת את תהליך הפרידה הנוכחי.

פרידה תהליכית ומובנית לאורך תקופה תאפשר לילדים להתחבר לתחושת האובדן, לבטא את הכעס והעצב שהאובדן מעורר, לגייס כוחות להתמודדות עם מצב הפרידה, ולהתייחס לחיים שאחר הפרידה בתקווה ובציפיה.

ולסיום - חשיבותם של טקסי הפרידה

גם כאשר מתבצע תהליך פרידה, ישנו קושי לסיים, להאמין ולתפוס את הסופיות. להבין שמה שהיה עד עכשיו (רע, מאכזב, מרגיז או לחילופין - מיטיב, נעים) שוב לא יחזור בצורתו הנוכחית.

היות ותהליך הפרידה מוביל לקראת סיום, חשוב לאפשר לחברי הקבוצה להתכונן לקראת הפרידה עצמה בצורה שתגייס כוחות, שתביע חגיגות ורצינות, של רצון לחוות משהו נעים ומיוחד שייזכר לטובה.

בהכנה לקראת טקס הסיום (כפי שנראה למשל בהכנות למסיבת כיתות ו', יב') ישנו ריכוך של עוצמת הפרידה, זוהי שעת רצון המשרה תחושה טובה על ההולך וגם על הנשאר, ומאפשרת לנפרד להסתכל אחורה בתחושת הישג.

ובעיקר - טקס הסיום הוא סמל הסיום עצמו. חשוב מאד שלא נאחז באקט הסיום ונקפוץ היישר אל הצד הטקסי לפני שנעבד את המשמעויות של הפרידה שהוא מסמל.

פעילות מסכמת

מטרה: שחזור פעילויות פרידה מוצלחות ויצירת מאגר שיעמוד לרשות המורים - מעין יצירת מרכז בנושא פרידה.

אופן הביצוע: הצוות יתחלק לקבוצות באופן ספונטני.

כל קבוצה תקבל דפי בריסטול ועליהם נקודות לתיאור הפעילויות.

בשלב א' - ינסו חברי הקבוצה לשחזר פעילויות פרידה שערכו בכיתותיהם, או

בהיותם תלמידים, כחברי תנועת נוער, בצבא וכו.

בשלב ב' - ינסחו את הפעילויות לפי הנקודות שבתרשים.

בשלב ג' - ימליצו על דרגת הכיתה לה מתאימה הפעילות ואו/ ינסו להתאים

פעילויות מסויימות לכיתות השונות.

בשלב ד' - ניתן להביא פעילויות מוכנות מ"חינוך חברתי" (הפעלופדיה קיץ בנושא

פרידות וסיום) או מספרים כמו "כישורי חיים לכיתות ה'-ו').

סיכום הסדנה

להתבונן עם חברי הצוות בכרטיסיות שנצטברו, לציין את עושר האפשרויות העומד לרשות הצוות אשר מתוכנן ניתן לשאוב רעיונות לבניית תוכנית פרידה.

לציין מספר כללים לבניית התוכנית (ניתן אף לתת את הכללים מודפסים כדפי הנחייה ותזכורת למורים - ראה נספח).

רצוי כהמשך לסדנה לשבת עם צוותי השכבות ולעזור להם להרכיב תוכנית התערבות שבה יושם דגש על התהליך, הסדר הפנימי של הפעילויות, אלטרנטיבות אפשריות לפעילויות וכו.

מקורות לרקע התיאורטי:

1. איזון עדין, עופרה אילון.
2. יצירתיות בעבודה עם קבוצות, בנסון.
3. זהות אישית, מיכל רוזמן ואחרים.

4. פרידה ממועדונית טיפולית, אשרת וילנאי (עבודה)

5. כן-לא, שחור לבן, עמלה עינת (המאמר על טקסי התבגרות - חיים חזן).

מגוון פעילויות ניתן למצוא כפי שצויין לעיל בהפעלופדיה קיץ, בכישורי חיים ה'ו' ובספרות
ישומית העוסקת בחינוך חברתי ובקבוצות.

נספח ה': הצעה להבניית דפוס פרידה

בנתה: ד"ר אסנת בינשטוק

מטרה: הבניית דפוס פרידה תוך העברת **תהליך מודע** של פרידה. (מתאים לתהליכי פרידה שונים בתוך המערכת החינוכית - בין מנהל לצוות, בתוך הצוות, בין מחנך לתלמידים, בין תלמידים למערכת, בין תלמידים לבין עצמם).

קוים מנחים:

א. **לדבר על הפרידה, לשחזר פרידות קודמות ולבדוק כיצד תיפקדו במצבים אלו** ובחנתאם לכך להיעזר בדרכים יעילות או לשפר מה שהיה בעייתי.

ב. **להתחבר לרגשות העולים במצבי פרידה** - לתת להם לגיטימציה.

ג. **לגייס כוחות לקראת השינוי העומד להתחולל** - מה ישאר אתנו אחרי שהדמות המשמעותית תעזוב אותנו, מה אנחנו כבר יכולים לעשות, מה אנחנו כבר יודעים, כיצד נסתדר במצב, במסגרת הבאה וכו'.

ד. **לתעד את תהליך הפרידה** ואת התקופה שעברה ביומן, ספר כתה, תצלומים, ציורים, הצגה, שיר וכו'. כדי שניתן יהיה לחזור ולהתבונן ולהתחבר אליו.

ה. **לידע מה יהיה בהמשך ולעזור לילדים ולהכין אותם לתפקוד במצב המשתנה**.

ו. **לבצע את התהליך בצורה הדרגתית לאורך זמן סביר** - לאפשר להתחבר, להביע תסכול או כעס או עצב, וללוות את הפרידה בתמיכה רגשית. חשוב, **לא לדחות את התהליך לרגע האחרון או לדחוס אותו** בפרק זמן קצר מדי כדי למנוע היווצרות עומס רגשי שלא יאפשר עיבוד הפרידה.

ז. **להתכונן לקראת טקס הפרידה** כחלק מתהליך הפרידה - לשתף את הילדים בהכנת התוכנית.

ח. להפוך את מסיבת הסיום למאורע משמעותי ומתחבר לצורכי הילדים בכדי **לעזור להם להבין את סופיות התקופה ואת הפרידה**.

ט. **לצייד את הילדים בדרכי תקשורת** לעתיד (אהיה בקומה 2 בכתה ג', נוכל להיפגש בהפסקה הגדולה, נוכל להתקשר אלי, לכתוב וכו'..)

י. **רצוי להפגיש את הילדים עם המורה שיקבל את הכתה** כדי לערוך היכרות ולתחושת רצף.

נספח ו': שתי זוויות של התבוננות במעבר לכתה א' בגישה ביבליותראפית:

הצעה לסדנה עם הורי או תלמידים בשלב מעבר (מתאים במיוחד למעבר מהגן לכתה א' או במעבר של סיום הלימודים בתיכון)
כתבה: לאה אלמליח

מטרת הסדנה:

1. לאפשר שיח חופשי על הרגשות הקונפליקטואליים המלווים את הפרידה בין הילד וההורה.
2. לזהות את מקורות הכוח אצל הילד וההורה, לחזק את הנקודות הללו, מבלי להכחיש קיומה של האמביוולנטיות.

ההוראות להורים/תלמידים:

מה הרגשות בקטע שאיתם התחברתם במיוחד?
מה הכוחות (של ההורה ושל הילד) שבאו לידי ביטוי בקטע?
מה החששות (של ההורה ושל הילד) שבאו לידי ביטוי בקטע?

שלוש כיתה א' (לתלמידים)

אני צועד עכשיו עם אמא לביה"ס לכיתה א'. אמא ממחרת כי צריך להגיע בזמן, זה לא כמו בגן שאפשר לאחר וזה לא נורא.

אני לא רוצה להגיע מהר! בכלל לא!! אמא תעזוב אותי ותלך, ואני אשאר שם לבד. לא מסכים! אבל לא אמרתי לאמא אף מלה. אסור לה לדעת שאני בכלל מפחד.

כולם אומרים לי שאני כבר ילד גדול, בן שש, אבל באמת, עמוק בלב, אני בכלל לא מרגיש גדול. אני תמיד אומר לכולם שאני חזק ומרביץ מכות לבנות ולאודי, אבל זאת לא חכמה, הם ממש לא חזקים אז מה הפלא שאני יכול עליהם.

אולי אני בכלל לא אסתדר בכיתה א'? אולי יהיו שם ילדים יותר חזקים ממני שיגמרו עלי ואז כבר לא יקראו לי "נוח ללא מנוח".

אמא אמרה שבכיתה א' צריך לשבת בשקט כל היום ולזה אני בטוח לא מוכן. בלי משחקים ובלי חצר? בקושי הצלחתי לשבת בגן בשעת ספור. אוף! כמה הילקוט הזה כבד, וכמה שהדרך הזאת ארוכה!

בגן היה כיף- הייתה בחצר סולמית והייתה פינה ששם עשינו "מחבוא" ו"מחנה" ואף אחד לא גילה את זה, ומי יודע מי תפס לנו את זה עכשיו. הבניין הענק של בית הספר בכלל לא נראה לי, אני בטוח שאין בו מקומות כמו שהיו לנו בגן.

אוי, הנה אודי, איזה כיף! אני רץ אליו, כמה טוב לפגוש אותו! להתראות אמא, אני כבר אסתדר, את יכולה ללכת בשקט לעבודה.

אני פוחד!!! מה פתאום פוחד!!!! מה יש לפחד!!!! אני לא תינוק!!!

שלום כיתה א'! (להורים)

אותו בוקר היה שונה מכל הבקרים שקדמו. כל הפעולות היומיומיות נראו לי מיוחדות וקיבלו משמעות שונה. הקפדנו יותר מתמיד על הרחצה, צחצוח השניים, ויסמין לבשה את הבגדים שהכנו אתמול בערב לאחר ויכוחים ארוכים. לא קל להחליט איזה בגד הכי מתאים ליום הראשון בכיתה א'. החצאית הורודה ואולי הכחולה? תקופה ארוכה התכוננו ליום הזה. הכנו בקפידה את הילקוט עם הציוד שקנינו - מחברות עם עטיפות ורודות ומדבקות מיוחדות, קלמר ועפרונות מחודדים. גם למדנו את כל האתיות והמספרים והכנו את כל חוברות ההכנה לקראת כיתה א'. והנה היום הגדול הגיע. לפתע היכתה בי הידיעה: הילדה הקטנה שלי כבר בכיתה א', בבי"ס!!! זה כמעט בלתי נתפס בעיני. הלא אני עצמי הייתי ילדה לא מזמן. סוף סוף התרגלתי לרעיון שאני אמא ולא ילדה בעצמי והנה עכשיו אני צריכה שוב להתרגל לכך השיא בביה"ס. עדיין זכורה לי ההרגשה המוזרה שאחזה בי בפעמים הראשונות שקראה לי אמא. לפעמים זה נראה לי כמו טעות, אבל אל, אין זאת טעות. אני אמא ובתי גדלה והיא הולכת לכיתה א'. המחשבות מתרוצצות במוחי. אני יודעת שהיא ילדה מוצלחת ונהדרת, אבל מי עוד יודע זאת? איך היא תתרגל לביה"ס? האם תמצא חברות? האם הדרישות לא יהיו קשות מדי עבורה? האם תצליח להתנהג כמו שצריך? האם ידאגו לה ויטפלו בה? הרי היא עוד תינוקת כל כך קטנה וחסרת אונים.....

כשהגענו לפתח הכיתה חשתי את אחיזתה בידי שהייתה חזקה יותר ונאשת מתמיד: "אמא אל תעזבי אותי עכשיו... עכשיו שאני צריכה אותך לא תהיי לצידך?" הרגשתי שברגעים אלו אני חייבת להתגבר על הקרקורים בבטן ולאמץ את כל כוחי לעזור לה. חייכתי ואמרתי: "יסמין, אני בטוחה שיהיה לך יום נהדר בביה"ס." היא החזירה לי חיוך. לפתע נתקלו עיניה בליהי, חברתה הוותיקה מהגן. היא עזבה את ידי ורצה לליהי בשימחה. הרגשתי את ידי ריקה מאוד. כשצעדתי לעבר המכונית במגרש החניה הרגשתי שקשה לי להחליט מה יותר חזק בתוכי- תחושת האושר על כך שהשיגור הצליח ושבתי הסכימה להישאר בכיתה בשמחה ובהרגשת ביטחון, ואולי התחושה הבלתי נעימה של ריקנות שלי, ריקנות וחששות מפני מה שעוד עלול להתרחש.....